ТОПОНИМИЧНИ УСПОРЕДИЦИ ОТ СМОЛЯНСКО

Анастас Саламбашев

Тази малка студия представлява откъс от цялостното топонимично проучване на бивша Смолянска околия, започнато през 1959 г. по поръчение на акад. Вл. Георгиев. В нея са поместени около хиляда и триста местни названия, които ни дават топонимичната картина на група селища, разположени в коритото на Среднородопската река Черна, ляв приток на Арда. Топонимите са подложени на семантична и структурна класификация, която, съчетана с приложения от мен сравнителен метод, ни дава възможност от получените топонимични успоредици да направим полезни обобщения и изводи както за езикознанието и поселищната история, така и за етногенезиса на родопското население с мохамеданско вероизповедание.

* * *

Дял първи

ПО-ВАЖНИ ОСОБЕНОСТИ НА СМОЛЯНСКИЯ ГОВОР, ОТРАЗЕНИ В МЕСТНИ ИМЕНА

Смолянският говор спада към централния родопски говор, който ма изцяло бившите Смолянска, Маданска, Златоградска (без Златоград) тчасти Асеновградска, Момчилградска и Кърджалийска околия.[8] Него- е характерни фонетични особености са следните:

В Смолянския говор се употребяват седем основни гласни (фонеми): *о, ô, у, е, ê, и*. От тях по-особени са само широкото *о (ô)* и широкото *ê)*, които придават на говора специфично звучене. Широкото *ô* е за- пник на старобългарските гласни ѫ, ѧ, ъ и ь, когато са под ударе- а широкото *ê* — на стб. ѣ.

Старобългарските гласни ѫ, ѧ, ъ и ь съвпадат в общ широк полу- ъглен звук *ô*. Еднаквият застъпник на тези четири стб. гласни по ата територия на родопските говори е една от най-характерните осо- ости на родопската звукова система.

[8] По-подробно за Смолянския говор вж. Ст. Кабасанов, Говорът на с. Момчи- и, ИИБЕ, кн. IV, София, 1956, 5—101.

§ 1. Широко ô вместо стб. ѫ и ъ под ударение. Редовният застъпник на стб. ѫ и ъ независимо от каквито и да е условия под ударение е *ô*.

За илюстрация на тия особености давам местни названия от споменатите в увода селища:

Смолян: *Вȍлчи прȅслоп, Вȍрла усȍйка, Вȍрбата, Вȅтрово бȍрце, Бȍрдо, Гȍрлото, Лȍката, Тȍрнево, Трапȍт.*

Райково: *Бȍрдо, Вȍлчово бȍрце, Карстопȍть, Лагȍт, Под кȍщи Пред кȍщи.*

Устово: *Базȍт, Вȍпата, Гȍрлото, Лȍката, Ратȍт, Смȍрча, Трапȍт.*

Влахово и Подвис: *Бȍрдо, Бȍрцето, Гȍрленска дерьȍ, Лȍката.*

Търън: *Бôґцедȍл, Дȍбоското, Лесȍ, Рȍжев дол, Йазȍт, Вархȕ пȍтя.*

Местни имена от мъжки и женски род, които завършват на гласна: членувани, при които членната форма е под ударение, имат окончание *ô*, *Падинȍта, Стенȍта, Рупинȍта* (Райк.); *Ширинȍта, Лесȍта, Салханȍта, Табаханȍта* (Уст.); *Махалȍта, Мерȍта, Развальȍта, Тарлȍта* (Вл.).

От горните примери се вижда, че случаят е разпространен и в турските заемки *Салханȍта, Табаханȍта, Тарлȍта.*

§ 2. Съчетание *ор* от *ръ*. По отношение на съчетанието плавни съгласни плюс ерова гласна в положение пред съгласни местните имена в Смолянско отразяват развитието на това съчетание по същия начин, както и в говора:

р + ъ пред съгласна, независимо от броя на сричките в думата и от броя на съгласните след плавната, стои пред плавната: Примери: *Гȍрбовото, Тȍрнето, Тȍрнево, Чȍрния вȍрх, Чȍрквата* (См.); *Кȍрста, Чȍрквата* (Райк.); *Кȍрвава стȅна, Хрȁстюви пȍрсте, Чȍрквата* (Уст.); *Чȍрквата* (Вл.); *Мȍрзовото, Пȍрчето, Чȍрквата* (Тър.).

Наред с групата *ор* от *рь* имаме и съчетания *ар* от *ръ*, респ. *ра*: *Вâрхô, Гармȁдите, Дарвихцȁ* (от дръвца) (См.); *Вархȍ, Карстопȍть* (Тър.).

Съчетанието *ъл* в прилагателни като д ъ л г о и д ъ л б о к о се явява като *льо, ли. Дльȍгото блȁто, Дльȍги нȉвища, Дльȍгия прȅслоп, Длибȍк прȅслоп* (См.); *Длибȍк дол* (Вл.); *Длибȍка падȉна, Дльȍгото, Дльȍги колȉби* (Тър.).

§ 3. *а* вместо стб. ѫ и ъ. Редовният застъпник на стб. гласни ѫ и ъ без ударение е *а*, т. е. слабо редуцирана гласна, по-близка до *а*, отколкото до *ъ*: *Лагȍт* (См.); *Даȍбка, Ратȍт* (рътът) (Райк.); *Базȍт, Лагȍт* (Уст.); *Вархȍ* (Тър.).

§ 4. Фонемата *ъ*, успоредно с *о*, която е характерна за българския литературен език и за повечето говори, не е типична за Смолянския говор. Тя се среща под ударение и без ударение само в местни имена от

турски произход. При това съществуват и дублетни форми. *Панджѐк — Пандажѐк* (См.); *Ханѣмското — Ханòмското* (Райк.); *Касъмовото — Касôмовото, Чакъровото — Чакôровото, Балталъка — Балталôка* (Уст.); *Касъмово — Касôмово, Садъково — Садôково* (Тър.). При МИ *Ардашлъ* (Райк.) липсва дублетна форма и това дава повод да допуснем, че се касае за по-старинна форма, възникнала при идването на юруците в този край.

§ 5. Омекчаване на съгласните. Всички съгласни пред гласните *ô, и, е, ê* се омекчават повече, отколкото в литературния език. *Пôтьчека, Дльôгия прêслоп, Кальôта* (См.); *Бѐлия кàмень, Дрѐнково, Карстопôть, Пьôтково нѝвище* (Райк.); *Вазрêка, Дерьôта, Званѝ кàмень, Калѝнски кàмень, Хажипьôткоското* (Уст.); *Дерьôта, Дерьôнска рôпа, Кàменѝето, Лѐтница, Подшѝлен кàмень* (Вл.); *Кàменѝето, Карстопôть, Мехмѐтьоско, Полѝêне, Чирѝêшите* (Тър.).

§ 6. Акане. Една от характерните особености на Смолянския говор, която срещаме в речта предимно на помашкото население, е тъй нареченото а к а н е, или изговор на неударено *о* като *а*.

Докато във всекидневната устна реч акането е често явление, в местни имена от коритото на р. Черна акането не е застъпено последователно. Някои информатори ми съобщиха едни и същи имена с акане, а други без акане. Ясно изразено акане откриваме в следните местни названия:

Далчѝни (§ 14), *Алѐна* (от Св. Елена) (§ 17), *Галêмо нивѝще* (§ 5 и 45), *Галêмата стенô* (§ 19, 45), *Галêмия картôл* (§ 45), *Галêмата нѝва* (§ 15, 45), *Галêмото мя̀сто* (§ 5, 15, 45), *Галѐмото гôрло* (§ 15), *Пажàре* (§ 15).

В проучения от мене район в Смолянско (Смолян, Райково, Устово, Влахово, Подвис, Търън с махалите) се забелязва тенденция към отмиране на някои диалектни особености на говора, в това число и акането. Това явление се обяснява с промените от културно и битово естество, настъпили тук след Девети септември. Споменатите селища са най-силно засегнати от културната революция. При това за отбелязване е, че отмиране на диалекта се наблюдава повече между мъжкото население и помалко между жените.

Все още не е изяснен въпросът, защо само при българите мохамедани се е развило акането, а в чисто християнски съседни селища (например Устово) или в смесени селища (Райково и Смолян) при българите християни то не се е развило. Като се знае етногенезисът на българите мохамедани, които са далечни роднини на сегашните си съседи българи християни, от голям интерес е да се открият причините за това едностранно развитие в диалекта, който във всяко друго отношение бележи удивително единство.

§ 7. Гласната *ê*. Старобългарската гласна ѣ в Смолянския говор се изговаря като широко *ê*, без оглед на ударението и характера на следващата сричка. Тя се явява не само на мястото на етимологично *ѣ*, но в известни положения вместо стб. ѧ и вместо палатално *а* (*ia*) в началото и средата на думата.

Бѐлоското, Дльо̀гия прѐслоп, Дѐдова лива̀да, Крѝва рѐка, Лѐската, Прѐспата, Хлѐвовете (См.); *Дрѐнково, Дрѐнат, Йѐслица, Прѐвала, Пѐсака, Плѐвнята* (Райк.); *Бѐлоското, Вазрѐка, В сѐното, Прѐвалата, Сѝни лѐвове* (Уст.); *Галѐми нѝвища, Прѐслопа, Срѐдо̀ка* (Вл.); *Брѐстовица, Лѐкан, Лѐтничище, Полѝѐните, Прѐслопа, Трѐбище* (Тър.).

§ 8. Ударение. Смолянският говор по отношение на ударението споделя общите особености на югоизточните български говори, които са запазили по-старото подвижно ударение. В него обаче е налице склонност към отмет на ударението към първите срички.

Местни имена от едносрични нарицателни, когато се членуват, преместват ударението върху последната сричка: *Вархо̀, Брего̀, Лаго̀т, Трапо̀* (См.); *Рато̀т, Трапо̀т* (Уст.); *Трапо̀* (Вл.); *Вархо̀, Лесо̀, Йазо̀т* (Тър.).

В много случаи обаче ударението се запазва върху коренната сричка: *Ко̀ра, Ло̀га, До̀лат.*

Голям брой многосрични местни имена с представки имат ударение върху представката: *Прѝпека, По̀дграде, Го̀рно По̀дграде, Про̀летниците* (См.): *Прѝпора, Про̀полянката* (Райк.); *Прѐвалата, Прѝкопката, Прѝпора* (Уст.); *За̀градина* (Тър.).

Успоредно с това имаме многосрични местни имена с представки, които имат ударението си върху коренната сричка: *Присо̀я, Разпо̂тя, Разва̀нско* (См.); *Присо̀йката* (Райк.); *Вазрѐка, Присо̀йката* (Уст.); *Назлино̀та, Присо̀йката, Распо̂тя* (Вл.); *Присо̀йката, Разва̀нско* (Тър.).

Местни имена от притежателни прилагателни с наставка *-ов, -ев*, запазват ударението върху родовото или личното име, производни на което са:

Бичо̀чево, Керѝмово (См.); *Авра̀мовото, До̀ксевото, Гержѝковото, Зла̀тковото* (Райк.); *Вѐлчовото, Ива̀нчовото, Кова̀чевото, Ко̀тевото* (Уст.); *Бекѝровото, Буду̀ровото, Гру̀девото* (Вл.): *Велѝевото, Ахмѐтьовото, Брахѝмовото* (Тър.).

Повечето местни имена имат ударение, което не се различава от ударението на югоизточните говори.

§ 9. Редукция. Гласната *о* само под ударение има чист, ясен изговор. Неударено *о* се редуцира. Редукцията е толкова по-силна, колкото гласната *о* е по-далеч от ударената сричка: *Ѝзвура, По̀туче, Гулѐмо нѝвище, Пужа̀ра, Усѝката, Куша̀рите, Ма̀нгувци.*

Всяко неударено *е* в краесловна сричка се изговаря твърдо, с ерова редукция: *Го̀ран калѝнски ка̀мень, До̀лан калѝнски ка̀мень, Го̀ран врис, До̀лан врис* (Уст.).

Редукция на *е* в *и* има в местните имена *Чирѐшите* (Тър.); *Нивѐстата* (См.).

§ 10. Стягане. Контракция или стягане имаме в следните местни имена: *Кеиванско от Кехая Иван* (Тър.); *Кьорживанско от Кьорхаджииван* (Вл.); *Кафеживите тарли от Кафеджиеви тарли* (См.); *Забацко от Забатско* (Райк.).

§ 11. Изпадане на съгласни. Тази особеност в консонантизма на Смолянския говор се вижда в следните местни имена: *Фо̀йната* от хвойна — чрез застъпване на групата *хв* с *ф* както в думите *фаща̀м* от хвацам, *фо̂ркам* от хвърча, *Сѝни левове* от стб. хлѣвове „обори“. Успоредно с *Лѐвове* се среща и МИ *Хлѐвовете* (См.); *Бо̀рцето* от *бърдо̀*, умал. бърдце.

§ 12. Членуване на местните имена. Една от най-типичните особености на родопските говори, която придава на езика своеобразна фонетична багра и непривичен за неродопчани граматичен облик, е тройният определителен член:

-т, -н, -с.	Ед. число:	*чилѐкат*	*чилѐкас*	*чилѐкан*
		женàта	*женàса*	*женàна*
		дѐтето	*дѐтесо*	*дѐтено*
	Мн. число:	*чилѐците*	*чилѐцисе*	*чилѐцине*
		жѐните	*жѐнисе*	*жѐнине*
		децàта	*децàса*	*децàна*

При местните имена най-голямо внимание заслужава членът за мъжки род: *Гро̀бат (Гро̀бас, Гро̀бан), Грѐбенет (Грѐбенес, Грѐбенен), Лаго̂т (Лаго̂с, Лаго̂н), Чу̀чет, (Чу́чес, Чу̀чен)*.

Появата и развитието на тройния член в говора на родопчаните води началото си още от далечното минало. В това отношение родопският диалект бележи безспорна приемственост от старобългарски език. Тези членни форми в стб. са се развили от показателните местоимения тъ и сь за трите рода. Родопските говори са развили и трети член на *-н*.

Докато членът *-т (мажо̂т, женàта, дѐтето)* има само о п р е д е л и т е л н о з н а ч е н и е, то *-с* (*мажо̂с, женàса, дѐтесо*) посочва предмета като близък до говорителя, *-н* (*мажо̂н, женàна, дѐтено*) сочи предмета като намиращ се далеч от говорителя, но същевременно имат и определително значение.

В местните имена от Смолянско най-широка употреба с определителна функция има член *-т*. Например: *Гро̀бат, Грѐбенет, Лаго̂т*. В разговорна реч обаче много по-често се употребяват имена, членувани с *-н* (*Гро̀бан, Грѐбенен, Лаго̂н*) и със *-с (Гро̀бас, Грѐбенес, Лаго̂с*), които не само индивидуализират местността посредством нарицателно, но я поставят в строго определено отношение към околната среда.[9] Например моят информатор, родом от Влапово, ми заяви: *„Вѝдиш ли айнвà рàвну мя̀сту отво̀де ря̀кана — то е Ширино̂та“*. В друг случай, прекосявайки същата местност на път за кооперативния овчарник, той ми рече: *„В Ширино̂са растѐ йѐце ху̀бав тютю̀нчек“*. А на път за Добрикуската колиба, съглеждайки от високо човешки фигури в тютюнева нива в *Ширино̂та*, той забеляза: *„Нàшему Салѝху децàна бергот тютю̀нь в Ширино̂на“*. В първия случай *Ширино̂та* индивидуализира, определя обекта,

[9] За преобладаване на членни форми с -н и със -с в Смолянския говор вж. С т. К а б а с а н о в, Особености на показателните местоимения и на тройното членуване в някои родопски говори, ИИБЕ, кн. XI, София, 1964, стр. 417—421.

във втория и третия *Ширинòса* и *Ширинòна* чрез членовете *-с* и *-н* въпросната местност се определя конкретно в пространствен смисъл както по отношение на говорителя, така и по отношение на околната среда.

Във връзка с тройното членуване на местни имена интересни данни за Маданско ни дава Георги Христов. Той е събрал общо 9170 местни имена, но е записал само 10 със *-с*, а с *-н* около 100 имена. И на него е направило впечатление, че „формите със *-с* и *-н* се употребяват много по-често в разговорна реч, но информативно почти винаги ги съобщават с *-т*. Навсякъде, където разговорът се водеше с няколко информатори, забелязах, че помежду си споменават много по-често членувани форми със *-с* и *-н*, но за записване официално ги съобщават с *-т*."[10]

Склонността на родопчани в разговорна реч да предпочитат членуване със *-с* и *-н* се вижда ясно в диалектните записи „Присойката" и „Пасбищата на Щоно кехая", в които се разказва за местности. Те са дадени в края на студията като приложения.

В друго отношение членуването на местни имена не се различава съществено от практиката в другите диалектни области в страната ни, затова на този въпрос няма да се спирам повече.

Заслужават тук да се посочат събирателни форми на *-е (йе, -ие)*. *Гàбарето* (Вл.), *Долчѝне* (Тър.), *Дòлето* (Тър.), *Кòчине, Пôрчето* (Уст.), *Ливàде* (Райк.), *Òрешето* (Вл.), *Пажàре* (Тър.), *Полêне* (Райк. и См.), *Гòрно полêнйе* (Райк.), *Дòлно бòрйе* (Тър.), *Дòлно полêнйе* (Райк.), *Курѝе* (Тър.), *Пожàрйе* (Тър.) и *Полêнйе* (См.).

Дял втори

СТАРИННИ МЕСТНИ ИМЕНА

§ 13. Старинни и диалектни нарицателни със служба на местни имена. В Смолянската топонимия са запазени множество старинни думи, повечето от които са изчезнали вече от активния речник на населението. Някои от тях не се разбират от местните хора, защото в течение на времето за тези понятия са възприети нови думи или чужди, предимно турски, заемки. Тези думи представляват ценен принос към българския исторически и диалектен речник. Такива старинни и редки диалектни думи лежат в основата на следните местни названия:

Брàлото (Уст. и Лещ.). В говора *брàло* 'вада' или 'корито' за отвеждане вода до воденица, тепавица или дъскорезница, 'канал' за напояване градини и ливади.

Брегô (См.), **Брегôт** (О. Пазл.). Ливади, чийто долен край свършва на стръмни слогове. В говора *брêг* 'стръмен склон'. Срв. МИ *Брегът* в Маданско (Христов, п. с., 146), *Брега, Брегъ* в Пирдопско (Заимов, Местните имена в Пирдопско, 121).

---

[10] Г. Христов, Местните имена в Маданско, БАН, София, 1964, стр. 62.

Борѝката, Борикàкан (Уст.), **Борикàка** (См.), **Борѝката** (Вл. и Тър.). Поради наличието на борови гори нарицателните *борѝка* и *борикàк* са широко разпространени като МИ. Срв. *Барѝката* в Маданско (Христов, п. с., 144).

Бȍрцето (Вл. и См.). Умалително от бърдо, бърце — бърдце. В Смолянско и Маданско често срещани МИ. Срв. Христов, п. с., 150 и 151.

Вàлтата (Уст., Тър., Лец.). Ливади край река Черна. Като нарицателно *валта* в говора означава „плодородна нива край река, която се полива естествено". Срв. *Вàлтата* в Маданско (Христов, п. с., 152) МИ със същото значение; МИ *Вàлта* в Ксантийско, което авторът обяснява с „блато; мучурливо място, ливада, която се пои" (Кирил, Южни Родопи, 46).

Вазпȏтя (Кок.). Нива край селския път.

Вазрȇка (Уст.). Равно поречие с градини и ниви край река Бяла. Образувано от *ваз, въз* 'нагоре, нагоре по' и река. Аналогичен е случаят и с *Вазпȏтя* (вж. по-горе). Срв. в говора *вàзбърце* 'нагоре по бърцето' и *нѝзбърце* 'надолу по бърцето'. Срв. МИ *Вазрȇка* в Маданско (Христов, п. с., 155), а също *Воздòл* в Пирдопско и *Възрèка* при Лилково, Пловдивско (Заимов, Пирдопско, 132).

Вартòле (См.). Нива край р. Черна. Множествено число от *вартол* в говора „дълбочина в реката, където водата се върти". Срв. МИ *Въртòля* в Маданско, обяснено с 'хубаво равно място'. *Въртòлят* равнинка, оградена — 'овъртята' — с гора (Христов, п. с., 159). Срв. още *Вартолят* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 31), обяснено от автора с „място, дето стават вихрушки".

Вȏмбел (Уст.), **Вȍбеля** (Лев.) и **Ȍбеля** (Чокм.). Като нарицателно името не е познато. Като МИ обикновено означава „малка падина, гънка в някоя долина; название на местност" (Кабасанов, Момчиловци, 71). И в трите МИ се крие стб. (в)жѧблъ 'кладенец, стубел'. Тук имаме запазена носовка — *ô* (*м*) от стб. ѫ. В Устово стари хора казват, че *Вȏмбел* е „извор на пясъклива почва, в която пясъкът се движи иливри в извиращата вода". Точно такъв е изворът в горепосоченото МИ *Вȏмбел* в местн. Граматиково, западно от Устово.

Вȍпата (Уст., Тур.), **Вȍпите** (Лев.). В говора *вȏпа* означава „хлътнало място, което естествено задържа влага". Срв. МИ *Въпата, Вȍпата, Въпките, Вȍпките* в Маданско, обяснено с „вдлъбнато място, котловина" (Христов, п. с., 157).

Вȍрткаta (Кошн.). В говора *Вȍртка* „Въртележка, направена от дебел кол и дълга греда с дупка в средата", любима игра на юноши, които пасат крави и шилета. В Маданско често срещано МИ, което авторът между другото обяснява със „стръмна пътека, която често върти, вие" (Христов, п. с. 156). Срв. *Вȍрткитe* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 27). Не е изключено в основата на това име да лежи стб. врътъ 'градина'. Срв. МИ *Вертоград* (два км южно от Девин, в полите на връх Олуккедик). Срв. руско стар. *вертоград* 'садъ' (А. Г. Преображенский, Этимо

логический словаръ русского языка, Москва, 1958, стр. 77). Срв. *Вȍрткиите* (Кирил, Южни Родопи, 21).

Глатницата (Тър. и Треб.). Местност, в която зимно време се образува „сурналка" — пързалка за спускане дървени трупи. Произв. от прил. *гладко* + *-ница*. МИ с основа гладък виж в Маданско (Христов, п. с., 162).

Грома (См.). *Гром.* в говора означава *гръм(отевица).* Може да е във връзка с опожарено от гръм дърво или колиба. По-вероятно от стб. грьмъ 'храст, градина' (Бернекер, СЕР, 358). Като диал. дума „нисък, разклонен храст" (РСБКС, 209). Срв. *Го́рмат, Го́рми* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 39), обяснено с „нисък дъбов храст".

Гу̀мното (Ряк.). Нива с пасбище и стар харман. Стб. гумьно в Родопите е заменена със тур. заемка *харман.* Срв. *Гу́мното, Гу́мнета, Гу́нището* в Маданско (Христов, п. с., 173).

За̀градина (Сел.). Нива с каменна ограда. От изч. нариц. *заградна* 'ограда, кошара от плет'. Синоними в МИ *Оградата* и *Авлията* от гр. заемка *αὐλή* 'двор, дворна ограда'.

За̀ива (Равн.) **За́ивско** (Вл.). Нива край завой на р. Черна. В говора *за̀ив* 'завой' (обикновено край река). Срв. *За̀ив, За̀ива, За̀ивата* в Маданско (Христов, п. с., 195—196).

За̀сека (О. Пазл., Равн.). Местности, в които по-рано е имало гора. Името се свързва с гора, която се „засича", преди да се обяви за сечище. Срв. *За̀секата, За̀секвица* в Маданско (Христов, п. с., 196), *Засѐченец, Засѐченик* в Пирдопско (Заимов, п. с., 169).

Иглу̀ша (Райк.). В основата на това МИ лежи нариц. *игла* + рядко срещаната наст. *-уша.* Може би от цвете *игличе,* което расте тук? Не успях да открия повода за именуване местността с такова име. Относно наст. *-уша* срв. разпространените в Смолянско ЛИ Маруша, Добруша. Срв. също ВИ Живуша, десен приток на Кратовска река (An. Salambaschev, Die Flussnamen im bulgarischen Sprachgebiet, München, S. 20, Dissertation, машинопис).

Карто̂ла (Тър.). Като нарицателно *карто̂л* 'остра ситна гъста трева, която расте по високите била на Родопите; сено от същата трева' (Родопски речник, 182). Срв. МИ *Картолът* в Маданско (Христов, п. с., 213).

Ко̀кора (Райк., Лещ.). В говора *кокор, кокар* 'габров храст'. Срв. *кокор* 'храсталак; стръмно място' (Кабасанов, Момчиловци, 76). В Маданско МИ с основа кокор повече от 20 (Христов, п. с., 220—221).

Ко̀турища (Уст.). Нива край левия бряг на р. Черна с баражи от *котури.* В говора „малки кошари с плет, запълнени с камъни и чакъл за предпазване от водни стихии".

Ко̀чине, ко̀чурище (Уст.). В говора *ко̀чор* 'оградено място, където затварят добитък'. В Маданско широко разпространено МИ — среща се над 20 пъти (Христов, п. с., 225).

Ла̀нтата. Ливада в махала Надарци край с. Кремене. В това МИ лежи стб. ланита, рус. *ланита* 'буза, страна на лице'. Това изчезнало в говора нарицателно най-напред е отбелязано от Ст. Н. Шишков в с. Еникьой, Ксантийско (сп. „Родопски напредък", год. III (1905), стр. 59), още

в 90-те години на миналия век. В с. Сивино, съседно на с. Кремене, се среща облик *лàнта* 'лице, буза'. Като нарицателно *ланта* говори за релефа на местността *Лантата*, която е слабо тумбеста и прилича на буза. Поетичното съществително *ланита* е многократно употребено от Н. Вранчев при превода на „Илиада“, от поета Н. Лилиев („По тъмните загрижени ланити пробягват строги бръчки“) и от други наши поети и писатели.

Лѐвове: СИНИ (Уст.). Дълбок дол източно от връх „Петровица“ с борова гора, ниви и ливади.

Лѐвища: СТАРИ (Крем.). От изчезнало нарицателно *хлêв* 'обор', от стб. хлѣвъ 'обор'. Формата *лêв, лêвища, лêвове* се е получила чрез изпадане на началословно *х* (вж. МИ *Хлêвовете*).

Лесòта (Уст.), **Лѐса** (Райк. и Лещ.). От старинно нариц. *леса* 'плетеница от дървени пръти или летви, която служи за направа на ограда на нива, кошара за овце и др.'. Вероятно в миналото тези места са били оградени с плет или в тях е имало кошари (къшли) за овце. Срв. МИ *Дàракова лѐса* (Христов, п. с., 176).

Лôган (Райк.), **Лагôт** (См.). От изчезнало нариц. *лъг, лаг* 'малка гора' от стб. лѫгъ. Срв. в Маданско *лъгът* наред с *лагòт* (Христов, п. с., 239).

Ло́ката, мн. ч. **Ло́ките**, се среща във всички селища. В говора *лъ̀ка, лòка* 'горичка, нива или ливада край река или дере'. Ст. Н. Шишков дава за *ло́ка* следното обяснение: „Празното и сухото място покрай или в средата на реката. Сухата матка, през която е текла вода. Място, покрито с речен пясък и камъни“ (Географски имена, сп. „Родопски напредък“, год. VIII., кн. II, 33—38, и кн. III—IV, 65—70). В Маданско много разпространено МИ (Христов, п. с., 240—241).

Ло́ма. Среща се във всички селища. В Смолянско, както и в Маданско (Христов, п. с., 239), *лом* като МИ се обяснява с глагола *ломя* 'повалям, сека гора' и се дава обяснение „гола сеч“. Срв. *Ло́мът* в Асеновградско (Хайтов, Яврово, 177), където чрез сеч гората е направена на „*лом*“; *ло́мат* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 28), където името е обяснено чрез глагола *ломя* 'повалена или опожарена гора за пасбище'.

Ло́чката. Отбелязано във всички селища МИ. В говора *лочка* 'трапчинка, вдлъбнатина' (вж. Родопски речник, 201). Според Ст. Н. Шишков „малка вдлъбнатинка на какво и да е място; лочка, пълна с вода, е *баруга*“ (Географски имена, пак там). В Пирдопско *лочки* са „скачени локви за водопой на овце“ (Заимов, п. с., 205), а в Първомайско под *лочка* се разбира „ниско място, падина“ (Дуриданов, Топонимията в Първомайско, 45).

Мукро́ш (Уст.). Ливада на мочурлив склон, в част от който постоянно извира вода. Единствено МИ в бивша Смолянска околия. В говора *мукрош* 'мочурливо място, където постоянно подгизва вода'. То представлява интерес със старинната си наставка *-ош*, успоредна на *-еш*; стб. мокрєш 'воднисто място'. Относно словообразуване с тези две наставки вж. у Ст. Младенов, Граматика на българския език, 173. Относно *-еш* срв. МИ *Падеш* в Пирдопско, както и посочените там МИ *Мокреш*,

Голеш, Дупеш, Падеш в Клисурската планина, Левскиградско (Заимов, п. с., 225).

Нòвината, Нòвото са местни названия, които се срещат във всички селища. Липсата на обработваема земя тук често е принуждавала коравия планинец чрез „килизмене“ да разработва пустеещи земи и храсталаци. Затова *нòвина* в говора значи 'новообработено място'. От старинно славянско нарицателно *новина* 'целина, която е разорана за пръв път) (Геров, Речник, III, 277). Срв. *Нòвина, Нòвинка, Нòвинъта, Нòвкото* в Маданско (Христов, п. с., 260).

Ȍбеля (Чокм.). Като нарицателно в говора не е познато. Вероятно от стб. (в)ѫжбелъ 'кладенец, стубел'. Виж МИ *Вȍмбел* и *Вȍбеля* по-горе, в първото от които имаме запазена носовка.

Облȍга (Треб.). В говора като нарицателно *обѝлог* означава „малка оградена градинка край извор или поток за отглеждане на зеленчук“. В Маданско също широко разпространено МИ. Срв. *Обѝлага, Обѝлог, Обѝлозите*, образувано от предлог *оби*, както в обиварено яйце, + *-лог* от стб. обилогъ, както във *в-лог, за-лог, по-лог* и ще означава 'оградено, обложено място' (Христов, п. с., 260). Срв. още *Обилук, Обилъгите* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 46, 47).

Ȍградата. Поради стръмния терен за предпазване от ерозия в Смолянско и в Родопите въобще много ниви са оградени с каменни огради. Оттам нарицателното *ȍградата*, което в говора означава „оградена нива, градина или ливада, запазена от поройни дъждове и добитък“. Като МИ широко разпространено в Родопите. Синоним на *óграда* е МИ *Авлѝята*, също много често срещано тук, от гр. заемка αὐλή 'двор, дворна ограда'.

Опáленика (См.). Имало е гора, която е била запалена и е направена нива. Прич. *опален* (от гл. *опаля*) + *-ник*; за наст. срв. по-долу МИ *Растаник* (Търън), а също *Опаленик, Апаленик, Паленик* в Маданско (Христов, п. с., 263).

Осѝката (См., Крем., Лещ.) От дърво *осика* populus tremula, 'трепетлика', която в този район е доста разпространена. Срв. в Маданско МИ *Осѝката, Асѝката* (Христов, п. с., 263).

Пазлáк (Уст., Лещ.) — каменисти склонове. Като нарицателно в говора *пазлак* е 'каменист склон, прошарен с храсти'. Като МИ се среща често в Родопите, срв. *Пазлáка* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 267), *Пазлáк, Пазлáци* в Маданско (Христов, п. с., 267).

Панчурѝéта (Уст.). Ливади срещу параклиса „Св. Петка“, където по предание преди помохамеданчването е имало малко селище, опожарено от турците. В ксантийско *панджюри* наричат „повалени трупи, довлечени от реката“. Срв. МИ *Панчурѝé* в с. Козлуджа (Кирил, Южни Родопи, 68). В Смолянския говор *панчýга, панжюра* е 'голям пън' от *пôнь — пън*.

Патáтково (Треб.). Нива, в която са садели картофи. От *патато* 'картоф', заем. от гр. πατάτα, срв. *Патáтьникът* — МИ в Маданско (Христов, п. с., 271).

Пла́за. Стръмен склон в землището на с. Могилица. В говора нариц. *плаз* означава „стръмно място или дол, по който се спущат или плъзгат дървени трупи". В книжовния ни език *плаз* е „дърво на шейна, което се плъзга по снега" (БТР, 556). Срв. МИ *Пла́зовете* в Пирдопско (Заимов, п. с., 232)., Вж. МИ *Сурна́лката* (См., Уст.), от *сурна* 'влека, свличам, плъзгам'.

По́дграде. Терасовидна нива в землището на Смолян, подградена в долната страна. В говора *по́дграда* 'сух каменист зид (дувар) за предпазване от свличане на почвата в стръмни ниви', т. е. за терасиране на стръмни обработваеми места.

По́тока, По́туче. Местно название, което се среща във всички селища на района. В говора *по́ток* е нарицателно, което като МИ означава „нива или градина, напоявана с вода, отвеждана с малки вадички от близка рекичка или дере (поток), т. е. места, в които тече, *потича* от вадичка вода за поливане". В Маданско това МИ е широко разпространено (Христов, п. с., 278—279). Срв. *Пото́кот* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 21).

Пре̂вала (Райк., Кошн., Лев.). Ниви и ливади по височинки или седловинки, където минава път и пак преваля. В Родопите, поради нагънатия терен, широко разпространено МИ. Срв. *Пре́вал, Пре́валана, Пре́валка* в Маданско (Христов, п. с., 279—280).

Пре̂слупа (Подв., Сел.), **Пре̂слупчинката.** (Ряк.) Седловини, през които минават пътища. Като нарицателно и като МИ *пре̂слоп* 'седловина'; срв. *Пре̂слоп, Пре̂слапа, Пре̂слупа, Пре̂слупчине* в Маданско (Христов, п. с., 280), *Пре̂слапа* в Белослатинско (Попов, Белослатинско, 636), *Пре́слъпа* в Пирдопско (Заимов, п. с., 273), от стб. прѣслапъ 'ниско място, седловина' и местно име (Кабасанов, Момчиловци, 82).

При́копката (Уст.). Изоставена, закелевяла нива, която е била отново прекопана и оттам „прикопката".

При́пора (Уст., Райково). Изложени на припек склонове. Изчезн. нариц. В говора *припор* 'стръмно място на припек'. (Кабасанов, Момчиловци, 83). Срв. *При́парът, При́пор* в Маданско (Христов, п. с., 281), *При́пара* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 30), което авторът свързва с *Усойка.*

Присо́йка, Присо́я. Ниви и ливади, разположени на южни склонове. Широко разпространеното МИ в Родопите. В говора *присо́е, присо́йка* 'южен склон на припек'. Според Ст. Н. Шишков *присойка* е „място, обърнато на юг, та по-голямата част от деня го грее слънце" (Геогр. имена, пос. съч.). Антоним на *присойка* е *усойка.* Виж това по-долу.

Про́полянка (Райк. Крем.). Малки стръмни полянки, разположени островообразно всред ниви. Вероятно от изч. нариц. **про-поляна* 'туктаме с поляни'. Срв. *Пропол́я́нево, Пропаля́та* и *Про́горат* 'място, което има тук-таме гора' в Маданско (Христов, п. с., 282).

Раздо́ла (Габр., Хас.). Дол, образуван от сливането на две долчета. Срв. *Раздо́л, Раздо̀лът, Раздо́лска дерьо́* в Маданско (Христов, п. с., 286).

Ра́нницата (См.). В говора *ранница* 'нива или градина на припек, където плодовете рано зреят'. Антоним на *Ранницата* са МИ *Сугарните, Сугарново* (виж това по-долу) в махала Ухловица (Тър.) — в говора *сугарни* 'плодни дръвчета, които късно зреят; ниви, в които зърното бавно зрее'.

Разко̀ла (Тур., Крем.). Седловина, където се раздвоява пътека. От изч. нариц. *раскол*, стб. **расколь**, у Геров (Речник, V, 29) *разкол* „място, където се кръстосват пътища, където пътят се дели на две и повече страни". Срв. *Ра́скалет, Ра́сколът* в Маданско (Христов, п. с., 287), *Раско̀ла* в Пирдопско (Заимов, Пирдопско, 242).

Распо̀тя (См., Ореш.). Било с раздвояваща се пътека. От *разпът* 'път, който се раздвоява'. Срв. МИ *Распѣт, Распѣтѝе* в Маданско (Христов, п. с., 287).

Растани́к (Тър.). От нариц. *храст* с наст. *-ан, -ик, -ник*, както по-горе в *Опа́леник* (См.); срв. *Ра́стевица, Ра́стюу* в Маданско (Христов, п. с., 287), *Ря́стовица, Ра́стово, Ра́стиво* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 28, 32, 60). Вж. МИ с наст. *-ник: Клокотни́к, Кардѐлник, Про́летник, Коси́ник, Ка́леник.*

Ро́вино (Ръж.), **Ро́внишко** (Ров.), **Ро́вницата** (Сел.). Ниви, разположени на стръмни склонове с ровина. В говора *ровина* 'място, изровено от порой'. Срв. Сел И *Ро́вино* с рудник *Ровино*, разположени недалеч от посочените местности. Срв. *Ро́винѝе* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 30).

Ро́пата (Тър., Лещ., Равн.). От изч. нариц. *ро́па* 'яма, трап'. В говора според Ст. Н. Шишков ропа е „голяма лочка; дълбока вдлъбнатина в някоя площ или поляна" (Шишков, Геогр. имена, пак там). Срв. *Ро́пата Ро́пите* в Маданско (Христов, п. с., 290).

Ру́пите, Ру́пката, Ру́пките са МИ, които се срещат във всички села и махали от Смолян до Търън. В говора *рупа* е „пещера, останала от стар изоставен рудник", срв. *Ру́пата, Ру́пите, Ру́пище, Ру́пището* в Маданско, в които местности има следи от старо рударство (Христов, п. с. 290—291).

Ру̀бите (Подв.). В говора *руба* 'дреха, премяна'. Възможно е мястото да е било продадено срещу дрехи. Срв. МИ *Ямурлука* — нива в с. Роза, Ямболско, купено от изселващ се, бягащ турчин срещу един нов ямурлук. Разбира се, не е изключено и това МИ да е във връзка с нариц. *ру́па.*

Са́днево. Това МИ се среща няколко пъти в Търън и махалите около него. Притежателно прил. от изч. РИ *Саднев*, а то от трева *садина* 'белезина, бозалък'. Срв. *Са́дина, Са́диневото, Са́дино, Са́динките* в Маданско (Христов, п. с., 292), *Са́дина, Са́дино* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 40, 41, 46, 60).

Ско́ка (Чокм.). Нива край водопадче в рекичката, която тече край село. От нариц. *скок* 'водопадче; силно нагънато каменно корито в рекичка, по което водата скача от праг на праг'. Срв. *Скако́н, Скако́т, Скока́, Скокѣт* в Маданско (Христов, п. с., 298, 299), *Ско́кот* и *Скоко́т* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 30, 69), с обяснение от автора: „При това място реката прави малък *скокот* 'водопад'."

Сла́ника (Треб.), **Сланко̂та** (Райк.) **Слани́чево** (Треб.). От изч. нариц. *сланик* от стб. сланъ 'солен' + *-ик*, Срв. *Слани́кет* в Маданско (Христов, п. с., 299), *Слана́цко* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 58), *Сланището* до Етрополе, *Сланницата* до Михайловград, *Слана бара* до Видин (Миков, Имената, 184).

Сло̀йето (Треб.). Нива на каменист склон, където почвата се свлича от поройни дъждове, та става нужда да се вози и да се наслоява нова пръст, докарана от другаде.

Спу̀зово. Нива на стръмен склон край Подвис. От изч. нариц. *спуза* 'пепел'. В някои диал. днес *спуза* означава „гореща пепел с още светещи въгленчета в нея' (Младенов, РСБКЕ, 604). Вероятно от изч. РИ *Спузов*, което тук ще да е във връзка с опожарена гора в същата местност. Стари жители от Подвис твърдят, че *„айтю̀в дру́гуш йе име̂ло чо̀ста гора́“*.

Средо́ка (Уст., Райк., Тър.), **Средо̂чето** (Ряк.), **Средо̂чека** (См.). Ниви и ливади, разположени в ъгъл, образуван от две долчинки. От изч. нариц. *средок* 'средно място; рът между долове' Срв. *Средо́к, Средо̂ка, Средо́кът* в Маданско (Христов, п. с., 300, 301), *Средо́к* в много селища на Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 31, 38, 42 и др.).

Сро̂щувица (Ряк.). Обширен склон, пресечен от малки долчинки на изток срещу село. Това МИ е интересно и рядко по структура. Образувано е от наречието *сро̂щу + наст. -овица*, вж. МИ *Срощу*, в говора *срощу* 'отсреща'. Срв. *Срещу* в Маданско (Христов, п. с., 301).

Ста́рен (Райк.). Обширен склон с ливади и борова гора южно от Райково, сега вилен район. В основата на това МИ лежи прилагателното *стар*, с чл. -ен = старият, употребено вероятно във връзка със съществително, което с течение на времето е отпаднало. Срв. названия на малки участъци ниви и ливади като *Ста́рен бор, Ста́рана кру́ша, Ста́роно бо́рище*, членувани с *-н, -на, -но*.

Сто́ката в махала Ръжище, Търън. От изч. нариц. *стока, сток* 'място, където се стичат, сливат две или няколко рекички'. От същото нариц. е СИ *Стойките* в Смолянско, с вметнато *й*. Срв. *Сто́ка, Сто́ката, Сто́ките* в Маданско (Христов, п. с., 304), *Сто́ка, Сто́ката* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 41, 58), *Сто́ките* в Пирдопско (Заимов, Пирдопско, 260).

Стено̂та (См.). Голяма скалиста стръмнина, урва, която се спуща северно от Смолян. В говора *стена* 'отвесна скала', вж. *Ко̂рвава сте̂на* (Уст.); срв. *Стене́та, Стение́, Стено́та, Стенѣта, Стеньо́та* в Маданско (Христов, п. с., 304).

Сто̂рговица (Чокм.) В говора *сто́рга — стръга* 'вратца на овчата кошара, през която минават дойни овце, за да ги издоят'. Срв. *Стро́гата, Стрѣгата* в Маданско (Христов, п. с., 305), *Коза́рска стро́га* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 27), *Стрѣгата* в Пирдопско (Заимов, п. с., 261).

Стро́ган (Кошн.). Много висока отвесна скала на $1^1/_2$ км от селото. Вероятно от *острог* 'висока остра чука'. С изпадане на началното

о и членувано с чл. *-ан = Острогът*. Срв. МИ *Остро́гън* в Маданско, обяснено от автора (според формата на местността) с *остров* 'чукара сред долове' или 'остра чукара, прилична на острог'. У Геров (Речник, III, 392), *острог* 'побит кол сред купа сено или слама'.

Суга̀рните, Суга̀рново (Уст.). Ниви и градини, в които плодовете късно зреят. В говора *сугарен* 'който узрява късно'. Срв. *Суга́рнят дря́н* в Маданско (Христов, п. с., 305). „Сугарно ягне" в Смолянско е „късно родено агне".

Сурна́лката. В старо време така наричали *Водопа́да* в Смолян и *Ко́рвава сте̂на* — висока стръмна скала на североизток от Устово. Според преданието около 1800 г. в Устово Аджи ага си построил конак и управлявал като брат си Салих ага в Пашмаклъ (сега Смолян), а именно: за разбойничество — застрелвал, за кражба и неизпълнение на заповед — бесил на ябълково дърво, за псувня и блудство — виновниците хвърлял в *Сурналката* между Смолян и Райково, за „фтесване" на добитък в ниви и ливади — застрелвал животните и глобявал собственика (В. Дечев, Мин. на Чеп., кн. I, стр. 75). В говора *сурналка* е „пързалка" или място, където „са сурнали дърва". Вж. МИ *Пла́за* (Могил.).

Ти́клата (Сел., Пис.). В Родопите широко разпространено МИ, тъй като в миналото къщите тук са били покривани с *ти́кли*, добивани от плоска скала, която се цепи. Като нариц. *ти́кла* е „каменна плоча, с която покриват къщите". Чрез лат. *tegula* 'каменна или пръстена плоча'. Срв. МИ *Ти́кла, Ти́клата, Ти́клете, Тагу́ля* в Маданско (Христов, п. с., 306), също *Ти́кла* в Ксантийско, *Ти́кла* в Гюмюрджинско (Кирил, Южни Родопи, 71, 100).

Тъ́жене (Смол.), **То́жета** (Крем.). Едва ли от гл. *тъжа*; в говора *затожвам са* 'домъчнява ми за нещо, домилява ми'. По-вероятно от изч. нариц. *тъжа* с неизвестно значение. Срв. р. *Тъжа*, най-горното течение на р. Тунджа (Ст. Младенов, СпБАН, X, 1915, стр. 41 и сл. Според Вл. Георгиев (Българска етимология и ономастика, София, 1960, стр. 28), *Тъжа* (стб. *Тъжа) произлиза от веснотракийско **t(h)unzja* или **t(h)unža*.

У́веса (Ряк.). Много стръмен склон югоизточно от село, широколистна гора. От нариц. *увес* 'отвесна стърмина'. В РСБКЕ, 460, четем под *увес* „стръмна или отвесна посока на нещо; спусък". Срв. МИ *У́вес, У́весът* в Маданско (Христов, п. с., 315); *Увес, У́веса* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 30, 72), неправилно обяснено от автора с *овес*.

У́сипа (Смол.), **У́сипето** (Лев.). Ниви, разположени на стръмен склон, почвата на които се свлича от пороите. От изч. нариц. *у́сип*, образувано като *у-сед* и [ще означава „място, което се сипе; сипей". Срв. *У́сипът* в Маданско (Христов, п. с., 317).

Усо́дналото (Кошн.). От минало действително причастие от гл. *усядам*, в говора „хлътвам (за място)". Срв. *У́садан, У́седището* в Маданско (Христов, п. с., 316), *У́сада* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 40), *У́сада* в Асеновградско (Хайтов, Яврово, 178), *У́сада* в Пирдопско (Заимов, п. с., 275). Следователно *усоднало* е „хлътнало, пропаднало място".

Усо́я, Усо́йка се среща в почти всички селища в Родопите и като МИ означава „ниви, ливади и гори, разположени на северен склон почти неогряван от слънце". Според Ст. Н. Шишков *усо̀йка* е „сенчесто място, което слънцето или никак, или досущ за малко време грее през деня (Геогр. имена, сп. „Родопски напредък", год. VIII (1910/11) кн. III—IV. стр. 65—70). Антоним на *усо̀йка* е *присо̀йка* „слънчев склон, място на припек". Вж. по-горе МИ *Присойка*.

Фру̀чката (Треб.). Нива със слабо нагънат терен. От прилаг. *сфру̀чено*, което в говора означава „набръчкано" *фру̀чка* „бръчка" (Т. Стойчев, Родопски речник, в Българска диалектология, кн. II, БАН, София, 1965, стр. 275, 291). *„Ба̀бицаса са е сфру̀чила като пѐчена я̀бълка"*. За земна повърхност *сфручено* ще рече „нагънато, пресечено с малки долчинки". Срв. МИ *Фру́чково* в Маданско, което авторът извежда от изч. ЛИ *Фручко* (Христов, п. с., 319), срв. още МИ *Фручково* в Ксантийско (Кирил, Южни Родопи, 70), което се свежда към *Вру̀чково* = *Юру̀шко*, свързано с МИ *Ручево*.

Хлѐвовете (Смол.). От изчезнало нариц. *хлѐв*, стб. хлѣвъ 'обор'. В някои български говори тази дума и днес още означава „обор, помещение за добитък, кошара" (РСБКЕ, 567). Успоредно с *Хлѐвове* се срещат и МИ *Лѐвове* (с изпаднало началословно х). Вж. по-горе *Сѝни лѐвове* (Уст.), *Ста̀ри лѐвища* (Крем.). Срв. *Хлѐвовете, Хлѐвищешо, Лѐвището, Ста̀ри Лѐвове* в Маданско (Христов, п. с., 235, 325).

Шу̀мяково (Лещ., Тър.). Гора на стръмен склон южно от Търън. От нарицателно *шумяк*, което в говора значи „незаконно родено дете, зачената в гората (шумата)". Според преданието тази местност е получила името си от прегрешението на неизвестна девойка, която е била позачена в гората. Наред с *шумяк* в говора има нарицателно *шумник* „незаконно родено дете, подхвърлено в гората". Възможно е в името да се крие изчезнал прякор *Шумяка*.

Дял трети

ПРОИЗХОД И КЛАСИФИКАЦИЯ НА МЕСТНИ ИМЕНА ОТ СМОЛЯНСКО

А. Семантична класификация

I. Имена според природните условия

§ 14. Местни имена от имена на земни форми или от географски термини. В Смолянско българската терминология за земни форми е изредно богата. Тук се срещат следните географски термини:

Смолян: *Бо̀рдо, Брего̀, Барда̀ци, Вархо̀, Го̀рлото, Ѐзерото, Ко̀ра, ...о̀ията, Лаго̀т, Ло̀ката, Ло̀чките, Могѝлата, Пещеро̀та, Присо̀я, ...нища̀, Тра̀пето, Трапо̀, У̀рвата, Усо̀йката, У̀сипа, Чу̀ката, Чу̀ково, ...о̀т.*

Райково: *Барчѝната, Бла̀тото, Бо̀рдо, Ду̀пките, Ло̀гат, Могѝлата, По̀тока, Прѐвала, Прѝпора, Присо̀йката, Рупино̀та, Трапо̀т, Усо̀йката, Чу̀ката, Чу̀чен, Йа̀мата.*

Устово: *Барчѝната, Бла̀тото, Блата̀та, Во̀пата, Го̀рлото, Грѐбенет, Дюзлю̀ка, Ло̀ката, Ло̀ма, Могѝлата, Пазла̀к, Прѐвалата, Прѝпора, Присо̀йката, Рато̀т, Трапо̀т, Ту̀мбата, Усо̀я, Усо̀йката, Чу̀ча, Чата̀ла, Ширино̀та.*

Влахово, Подвис и Ровино: *Барчѝната, Бла̀тото, Бо̀рдо, Бо̀рцето, Дерьо̀та, До̀лат, Долчѝната, Далчѝни, Ѝзвура, Ло̀ката, Падинѝте, По̀тока, По̀туче, Прѐслупа, Присо̀йката, Равнѝще, Равнино̀та, Равнѝшката, Рѐка, Трапо̀, Усо̀йката, Ширино̀та, Чу̀ката.*

Търън, Подвис и Ровино: *Бла̀тото, Бо̀рцето, Бо̀рцедо̀л, Вархо̀, Дерьо̀та, Долино̀та, До̀лат, До̀лето, Долчѝна, Долчѝне, Ѝстри-дол, Курѝйе, Лесо̀, Ло̀ката, Ло̀ките, Ло̀кински дол, Лю̀ти дол, Ло̀чките, Могѝлата, Падина̀та, Пазла̀к, Поля̀на, Полѐните, Пото̀чково, Прѐслопа, Присо̀йката, Равнища̀та, Равнѝще, Рѐка, Речѝца, Ро̀жев дол, Ро̀пата, Ру̀пите, Тѝклата, Трапо̀т, Усо̀я, Усо̀йката, Хра̀лупата, Чу̀ката, Чу̀чката, Йа̀зат, Йарино̀та.*

§ 15. Местни имена от нарицателни, които означават местности, но не географски обекти. Те изразяват вида и свойствата, които характеризират местността, или са свързани с името на намиращи се в местността извор, бара, дере, вир и качества на последните:

Смолян: *Варто̀ле, Гарма̀дата, Галѐмия ка̀менъ, Го̀нда во̀да, Галя̀мото, Го̀рлото, За̀порат, Ла̀гера, Нивѐстата, Оста̀леника, Пържено̀ка, Песако̀т, Прѐспата.*

Райково: *Ѐсенище, Иглу̀ша, Кра̀ището, О̀градата, Пясако̀, Рѐката, Ста̀рен.*

Устово: *Ва̀лтата, Колѝбата, Сѐлище, Сѝни лѐвове.*

Търън: *Гарма̀да, Галѐмото мя̀сто, О̀бщото, Обло̀га, Сѐлското.*

§ 16. Местните имена по имена на растения са образувани от общи понятия за растителност. Тук влизат както имена, които говорят за дървета или треви, без да се означава родът или видът на растението, така и имена, които са възникнали от названията на отделни дървета или растения.

Смолян: *Барда̀ците, Бѐрова кѝселка, Бо̀рат, Борѝката, Бу̀кови ло̀ки, Во̀рбата, Гра̀шища, Дарвихца̀, Дря̀ново, Йѐлинска рѐка, Йѐлите, Кру̀шово, Лѐската, Мисѝрища, О̀решето, Осѝката, Папрато̀т, Слѝвите, Смо̀квата, То̀рнево, Черно̀ка, Фо̀йната, Шафра̀на, Шѝпката, Ру̀жина йѐла, Пребѝта йѐла.*

Райково: *Арма̀дина, Буко̀т, Дабо̀ка, Дрѐнково, Дрянат, Йѐлите, Ко̀кора, Кру̀шата, Шумло̀ка.*

Устово: *Базо̂т, Борѝката, Борика̀ка, Бу̀двиски хра̀сте, Дабо̂ка, Йѐлови нѝви, Кру̀шата, Панжа̀ра, Панчурѝета, Паприто̂ка, Смо̂рча, Смо̀рчови падала̀, Хра̀стюви по̀рсте, Хра̀стюво, Шу̀марица.*

Влахово: *Борѝката, Бу̀ковица, Бу̀чините, Га̀барето, Га̀барат, Габеро̂ка, Дря̀нето, Йѐло̂ка, Йѐловица, Кѝселката, Кѝселчек, Ко̀кора, О̀реха, О̀решето, Ро̂женово, Усѝката, Фо̀йната.*

Тарън: *Бѝлковото, Бѝлчовото, Брѐстовица, Бу̀чето, Дабо̂ка, Драхвица̀, До̂боското, Йѐлата, Йѐлинско, Карто̂ла, Кѝсалките, Кѝселката, Ко̀кора, Кру̀шката, Лѐсковица, Лѝмища, Лѝпата, Ма̀лко ръжѝще, Мѐтлине, Метло̂ка, О̀реха, Осѝката, Па̀пратево, Ро̂жище, Фо̀йната, Черно̀че, Хо̀жово бо̀рище, Чирѐшите, Шѝпково.*

§ 17. Местни имена по имена на животни: *Бо̂лшен* (в говора *бо̂лха* 'бълха'), *Во̂лчи прѐслоп, Орлов камень, Соко̀лица, Му̀ховото, Коза̀рникат* (См.); *Устово — По̂рчето; За̀йчевско, Кокошката, Ко̀мара, Мѝшковото, Соко̀лца* (Райк.), *Га̀рваново, За̀йчево* (Вл.); *Бу̀хльовица, Мѐче бо̂рдо, Мѐчи дол* (Тър.).

§ 18. Местни имена според имената на почвата. В топонимията на селищата в коритото на р. Черна се срещат сравнително малко местни имена, които отразяват качествата и свойствата на земята: *Ка́леник* (в говора *ка̀лено* 'кално'), *Пя́сака* (См.); *Бе̂лия ка́мень* (Райк.); *Бе̂лия ка́мень, Ка́левища, Ку́ма* (тур. *kum* 'пясък'), *Ка́леното, Ка́менето, Ка̂лена усо́йка* (Вл, Подв., Ров.), от Устово и Търън — няма.

§ 19. Местни имена според особения вид на местността или на обект в нея. Към тях отнасяме имената, които характеризират местностите въз основа на приликата им с някой предмет, с формата, размерите или с особените им качества.

Бе̂лия ка́мень, Бя́лата тѝкла, Ра̀вното, Караманжо́ = Мургавец, Го́лен ка́мень, Гале̂мата стено́, Ма́лката стено́, Байрово бла̂то, Длибо́ко бла̂то, Дльо̀гото бла̀то, Ра̀вна го̀ра, Чо̂рния во̂рх (См.); *Бѐлия ка̀мень, Бя̀лата тѝкла, Падала̀та* (Райк.); *Ко̂рвава сте̂на, Ра̀вната тарло̂, Шѝрино̂та* (Уст.) *Варгула̀тия ка̀мень* (варгулат 'кръгъл, объл'), *Длибо̀к дол, Ду̀пчена барчѝна, Жива̀ка, Ку̀пите, Подшѝлен ка̀мень* (подшилен 'заострен'), *Ра̀вна лива̀да* (Вл., Подв., Ров.); *Ма̀лки ро̀ве* (Тър.).

§ 20. Местните имена по местоположение спрямо други обекти са двуосновни имена, първата част на които е прилагателно, най-често *горен, долен, среден* и др.

Смолян: *До̀лна авлѝя, До̀лно бо̂рдо, Го̀рно бо̂рдо, Го̀рната ло̂ка, Го̀рно По̀дграде, Го̀рното, Го̀рно бо̂рдо, Средо̂чека, Срѐдна авлѝя, Срещу̀ средо̂ка, Сро̂щу.*

Райково: *Го̀рна градѝна, Го̀рна ре̂ка, До̀лно полѐние, Средо́ка, Сро́щу.*

Устово: *Вазре̂ка, Го̀ран калѝнски ка̀мень, Го̀рно сѐлище, До̀лно сѐлище, До̀лна градѝна, До̀лен калѝнски ка̀мень, До̀лан врис, Го̀ран врис, Средо̂ка, Го̀ран присо̀йски дол.*

Влахово, Подвис, Ровино: *Ортало̀ка, Го̀рната во̀да, Го̀рна градѝна, Го̀рния край, Го̀рна ре̏ка, Го̀рно ро̀внишко, Го̀рния харма̀н, Го̏рнината Средо́ка, До̀лен дол, До̀лно Каражо̀во, До̀лна ре̂ка, До̀лни тарлѝ, До̀лна усѝка, До̀лния харма̀н.*

Търън: *Го̀рния край, Го̀рна махало́, До̀лна градѝна, До́лни колѝби, До̀лна лива̀да, До̀лна нѝва, До̀лна падѝна, Кра̀ища, Кра̀ището, Ортало̀ка, Средо̀ка, Сре̏дното, Средного̀рци, Средо̀чето, Средо̀чево.*

§ 21. Местните имена от предлог и нарицателно или собствено име са сравнително малко на брой. Те са образувани с пространствени предлози, които играят роля на доуточнители на местоположението на местността.

Смолян: *По̀дграде, По̀д ка̀менье, Под турлу̀ка, Под яро́.*

Райково: *В сѐло, До плѐвнята, Нис до̀лна, О́коло ко́щата, Под ко́щи, Под Чо́кманово, Пред ко́щи.*

Устово: *В сѐло, В ся́ното, Край ре́ка, Край бяла ре́ка, Край чо̀рна ре́ка, При ча́рка, Под о́реха.*

Влахово, Подвис, Ровино: *До во́дата, До ко́щата, Край падино̀та, Под ко̀щата, Под кру̀шата.*

Търън: *Варху по̆тья, Зад о́реха, Над шо́шета, Под пѐщите, Под лива̀дата, Под шо́шета, Под яазо́.*

§ 22. Местните имена във връзка с атмосферни влияния са съвсем малко:

Гро̀ма, Вѐтрово бо̆рце (См.); *Сланко̆та* (Райк.).

II. Имена според дейността на човека

§ 23. Народно стопанство. В тази група са включени местни имена, възникнали във връзка с разнообразната стопанска дейност на населението от този район: земеделие, овцевъдство, воденичарство, дърводобив, дървообработка, рударство, керемидарство и др.

Смолян: *Авлѝята, Бахчо́на, Ба̀нята, Ба̀чен, Бичкѝята, Воденѝцата, Га́тера, Га̀терат, Козѝлото, Кузу̀ятак, Ко̀коша, Йѐловица, Кашлѝте, Колѝбата, Кондо̀плище, Ленища̀, Мисѝрища, Нажѐка, О̀градата, Паза̀ра, Про̀летниците, Ра̀нницата, Равнища́та, Ру́пката, Ту́злата, Хамба́ра, Ха́нско, Харманло́ка, Хлѐвовете, Ша́трево.*

Райково: *Кашлѝте, Керемѝдницата, Косиника, Пладнѝнско, Равнища́та, Свина́рско, Топила́та, Чифлѝкат, Иа́слица.*

Устово: *Балтало̀ка, Бра́лото, Воденѝчето, Карде̏лниците, Кармила̀, Ко̀пака, Корита̀та, Ко̀турища, Ко̀чине, Ко́чурище, Но́вината, О́градата, При́копката, Пусѝята, Пчинѝчища, Салхано́та, Си́ни ле́вове, Се́лски карде̏лници, Сува́те, Табахано́та, Ту́злата, Тупа́вицата.*

Влахово, Подвис, Ровино: *Авлѝите, Авлѝята, Бра́нището, Ва́дата, Градѝната, Градѝнско, Дара́ка, Карде̏лника, Кире́чниците, Колѝбите, Корита̀та, Коша́рите, Ле̏тница, Ло́зето, Пчинѝчище, Са́ковете, Салхано̀та, Солища́, Ста́ра колѝба, Ту́злата, Ха́на, Харма́на.*

Търън: *Авлията, Бралото, Воденицата, Градините, Градината, Нова градина, Адèмови кошàри, Янкови кошàри, Ичмèнища, Заградина, Кална градина, Кардèлника, Керемидите, Колибата, Кошарите, Лèтница, Лèтнище, Мàндрата, Об(и)лòга, Овченото, Плèвнята, Плèвните, Ровино, Ровницата, Рòвнище, Салханòта, Стоката, Сугарните, Торища, Хана, Хармàна.*

§ 24. Етничните елементи заемат съвсем незначително място в топонимията на проучения район. Въпреки превратностите в историческа съдба на населението в Родопите (почти две столетия византийско владичество, последвано от петвековно турско робство, насилствено помохамеданчване, борба с гърцизма и пр.), поради непристъпния характер на родопския масив, липса на поминъчни условия и възможности за печалбарство, тук през вековете не е имало значителна турска и гръцка колонизация. Затова в бивша Смолянска околия няма нито едно гръцко или турско поселище. От идването на славяните и до днес тук е звучала българска реч, макар част от коренното население да е било принудено да се откаже от християнството и да се мохамеданизира. То обаче никога не е говорило на друг език и затова тук са запазени толкова много старинни елементи в езика, близки до старобългарския език.

Ето и малкото местни имена, съдържащи етнични елементи.

Арàпския мост, Тỳрчинско, Сòрбиново (См.); *Ахрянско, Цѝганите, Цѝнгарова ливàда* (Уст.); *Агỳпка, Тỳрчиново* (Тър.).

§ 25. Местните имена във връзка с гробове и гробища също са малко на брой. Имена като *Грòба, Бàбин гроб, Грòбковете* са свързани със случайни убийства. В Смолянско в много българо-мохамедански селища съществуват местни имена като *Стàрите грòбе, Старите грòбища,* защото след помохамеданчването християнските гробища са били изоставени и създадени нови, мохамедански. Старите гробища са дали названия на земите, намиращи се до тях.

Грòбат, Мезàргедик, Стàрите гробе, Чакàлов гроб (См.); *Грòба* (Райк.); *Бàбин гроб, Грòбковете* (Уст.); *Грòба, Грòбето, Стàрите гробе, Гробищата* (Вл., Подв.); *Грòбето, Грòбовото* (Тър.).

§ 26. Местни имена от религиозен произход. Съществуването на местни имена с християнски религиозен произход в чисто българо-мохамедански селища показва, че тези имена водят началото си от преди триста години, когато при насилственото помохамеданчване църкви, манастири, параклиси и оброчища са били унищожени. Те обаче са дали названия на местностите, в които са се намирали. Това е забележителен факт, който по безспорен начин говори, че днешните българи мохамедани някога са били християни.

Смолян: *Курбàница, Курбàнище, Св. Геòрги, Св. Дух, Св. Илия, Черкòвното, Чòрквата, Манастѝрат.*

Райково: *Св. Атанàс, Св. Геòрги, Св. Дух, Св. Илия, Св. Костадѝн, Св. Спас, Кòрста, Чòрквата.*

Устово: *Св. Богорòдица, Божèиме, Св. Димѝтър, Св. Илия, Св. Костадѝн, Св. Недèля, Св. Пèтка, Св. Спас, Чòрквата.*

Влахово, Подвис, Ровино: *Алѐна (от Св. Елена), Жамѝята, Мечѝтска вѝда, Спас, Чѝрквата.*

Търън: *Чѝрквите, Чѝрквата, Чѝрквище.*

§ 27. Местните имена по звания и длъжности са притежателни. Те показват, че в миналото дадените местности били собственост на различни титулувани лица.

Бе́йска кипрѝя, Дервѝшица (См.); *Со́фтево, Хо̀жовото* (Райк.); *Аго́ското, Хо̀жовото* (Уст.); *Хо̀жовото* (Вл.); *Аго́вото, Бе́гово, Дервѝшко, Има́мско, Хо̀жови кошѝри* (Тър.).

§ 28. Местните имена във връзка със съобщения са съвсем малко на брой. Те са възникнали във връзка с пътища или пътеки, които минават през или покрай тях. Такива са следните:

По̀тьчека (См.); *Распо̀тя* (Вл.); *Карстопо̀тя, Под шо̀шета, Над шо̀шета* (Тър.), *Дру̀ма* (Райк.).

§ 29. Местни имена от лични имена, от родови имена и от прякори (български и турски) се срещат много често. Обработваемата земя в Родопите е малко, а законите за наследяване земята са способствували за раздробяването на ниви, пасбища и ливади. Оттам и големият брой местни имена, свързани с частнособственическите отношения. Те са във връзка с притежателни прилагателни, в основата на които лежи лично име, родово име или прякор.

Смолян: *Алѝчевско, Ама̀рско, Аплу̀цко, Барчѝнково, Бахче́рско, Бе́лево, Бѐлоското, Берба́тско, Бия̀чево, Бичо̀чевото, Бюлбю́лево, Бѝнбашицко, Боду́рско, Бу́хльовица, Велѝево, Вѐльов врис, Гьо́рчево, Го́рбово, Дѝмова ливѝда, Дѝмов пожа́р, До́рева колѝба, Дѝчово бла́то, Ду́нево, Журна́лово, Заба́цка поля̀на, Злата̀рско, Ива́нова барчѝна, Каба̀ков дол, Калчища̀рско, Карда́шково, Карко́мово, Кафежѝеви тарлѝ, Керѝмово, Каражо́в вир, Кехайо́вско, Кова́чево, Кра́лев дол, Кре́менско, Ку́тьов лом, Ку́цовското, Ла́йново, Мака́ковото, Махму́тьово, Мечку́нско, Мура́тско, Пра́ховско, Пе́юска колиба, Пле́шково, Разва́нско, Рахма́нов мост, Салихаго́вата у́рва, Сира́цко, Ста́нковица, Сладу́нско, Стрѝнково, Сю́люско, То́мовото, Тутма́нско, У́ровското, Фѝковото, Халѝлско, Хамзо́во, Хару́нево, Чанга̀лово, Чилингѝрска механо́, Чо́ковското, Шапчѝйица.*

Райково: *Авра́мовото, Алѝевото, Аму́зово, Ба́бинско, Ба́дюското, Брашна́рско, Ду́нево, Дукатово, Ганзу́рско, Гержѝково, Гора́нско, До́ксево, Дрѝпчовица, Заба́цко, Зла́тковото, Кабакчѝево, Ка́евско, Калѝново, Ка́ровица, Карава̀нца, Койна́рско, Коку́левско, Комба́рско, Кокулбе́гово, Коруев лом, Куру́евото, Ко́синско, Ко́тюско, Кисьо́вото, Кле́чково, Кра́лево, Кукуля́сково, Ку́шлево, Лѐвоското, Лукма́нско, Ма́нговско, Мѝлковото, Мѝрковско, Мо́мчувица, Мо́ралиево, Мару́лево, Мура́тьоско, Осма́нско, Палага́чево, Панга́ловото, Мажѝрското, Парусла́нско, Папратѝлско, Па́сковото, Пе́палци, Пьо́тково нѝвище, Пинтѝйско, Пу́нжево, Ра́дьовото, Ра́йчовото, Разва́нци, Рамада́нско, Ро́боското, Ру́сковото, Сарѝевото, Свѝрковско, Симьо́ново, Сине́говско, Ста́нковица, Таба́ково, Тахѝрско, Тибо́лско, Тодора́н, Тра́ндювица, Ту́поското, У́шо-*

о, *Фа́тово, Фи́люското, Фре́нкюско, Хано́мско, Хаса́нско, Хропо́-*
Чо́кманово, Чо́нгарово, Шаба́нско, Ше́рюско, Я́нчевото.

У́стово: *Валка́нско, Ве́лчово, Вла́йвица, Вла́ховско, Бати́нково, Ба-*
ково, Бе̂ловското, Бе́човото, Брата́нско, Бу́двица, Гано́совото, Га́-
ка́мень, Грамати́коско, Гидижи́йцко, Ги́нюва падина. Го́роското,
нско, Де́лно Хари́тьско, До́йчина во́да, Дургу́тьово бо́рце, Дро́ль-
Жефе́рица, Жи́ковото, Жо́бровото, Жу́нжовото, Ива́нчовото,
жи́йцко, Калоя́нско, Карака́шево, Ке́люското, Кова́чевото, Кара-
во, Комба́рево, Ко́тевото, Касо́мовото, Ку́зовото, Ка́нюва чу́ка,
нски ка́мень, Колиба́рово, Лêвоско, Ле́гвото, Махму́тица, Ма́вро-
Ма́ринско, Ма́рна во́да, Миха́люско, Ми́люското, Мулло́ското,
вското, Пе́пельово, Пе́тровица, Пе́юско бо́рце, Пе́трова чу́ка, Пи́-
во́да, Пи́клюво, По́пинка, По́пското, Ра́диното, Ра́йкова ло́ка, Ру́-
равни́йще, Ру́мин чу́чур, Ру́пцовото, Сари́йцко, Се́вовото, Сира́ково,
бо́лско, Тиро́лско, То́дороско, Тра́ндювица, Усо́тево, Фа́туско,
и́нско, Хажива́нско, Хажипьо̂ткоско, Хажипо́пско, Хайдимско,
ми́рово, Чако́рово, Ше́нюв чу́чур, Шу́лковица, Шу́лково, Я́нюското.

Влахово, Подвис, Ровино: *Адажи́ево, Аде́мовото, Аде́мчино, Азми́-*
Ама́нско, Ати́пска чешмьо́, Ба́бинско, Базе́лково, Байра́моска
ьо́, Бака́лско, Байракта̀рско, Беки́рово, Бе̂лковско, Боду́рово, Бон-
о, Бо́нковото, Бо́совото, Бу́рево, Варчу́лево, Ганюво бо́рце, Го́р-
о, Гру́дево, Дау́дов дол, Деми́ровото, Ди́мово кори́то, Ели́фкино,
ско, Йе́лкина во́да, Йсовото, Кара́баротево, Каражо́во, Ке́левско,
о, Кова́чево, Кова́чевица, Кьо́рживанско, Ко́тево, Ку́царово, Ле́шю-
Мажа́рово, Ма́нгувци, Мехре́мово, Мичо́нско, Му́совско, Не-
о, Овча́рско, Османли́йцко, Па́нтювото, Пашо́вата во́да, Пепела́н-
Петра́ково, Ра́йкова ло́ка, Рамада́нско, Руше́нско, Сина́пово, Си-
о, Сара́тево, Сира́ково, Смайловско, Терзи́йцко, То́дорово, Юру́-
Фе̂ндьовото, Хажи́йцко, Шахми́нско, Чавда́рско, Юру́ково.

ьрън: *А́гово, Алиа́гово, Атана́сово, Ахме́тьово, Ба́любица, Беки́-*
ива́да, Бояжи́йцко, Бекя́рова лива́да, Биле́новото, Боя́нов мост,
мотово, Ве́линско, Ве́шенско, Га́жово, Груха́ново, Ду́ковското,
оското, Ене́лово коша́ре, Йениха́ново, Йениха́нско, Исе́нбашо́во,
ското, Карамехме́тьово, Касо́мовото, Ке́йванско, Ке́йванска гра-
Ке́йванска лива̀да, Кьо́ровото, Ку́шлевото, Мале́чево, Ма́лковско,
во, Мехре́мово, Мехре́мско, Ме́тьово, Мехме́тьовско, Мо́рзово,
лово, Му́синовско, Му́синково, Мустафо́во, Осма́нчино, Паппати́-
Пра́ханско, Пра́шуско, Рамада́ново, Разва́нско, Са́нковско, Садъ-
Са́днево, Сара́чово, Серда́рово, Сира́ково, Стари́ловица, Страха́-
Тахи́ркино, Текьо́вско, Турла́ково, Турха́ново, Узу́ново, Фе́рже-
Хадри́зово, Хайда́ров врис, Хажимустафо́во, Хо́жово бо́рце, Ху́с-
Шира́ково, Шаба́ново, Шара́мово, Шереме́тьово, Ше́финско, Ши-
Шу́лковица, Якубското, Я́нковица, Я́нюско.

Б. Структурна класификация на местните имена

I. Местни имена от съществителни нарицателни

§ 30. Местни имена от нарицателни от мъжки род с непродуктивни наставки или без наставки. В зависимост от общото значение на нарицателните можем да различим три основни случая:

а) Местни имена от нарицателни с физиографично значение.

Смолян: *Брегб́, Вархб́, Водопáда, Гьóля, Кóра, Кýзат, Лагóт, Присóя, Трáпето, Ýсипа, Йарóт.*

Райково: *Дрýма, Карстопóть, Лóгат, Пóтока, Прêвала, Прúпора, Трапóт, Чýчен.*

Устово: *Грéбенет, Дюзлю́ка, Лóма, Пазлáк, Прúпора, Ратóт, Трапóт, Усóя, Чýча, Чатáла.*

Влахово: *Дóлат, Долчúна, Ѝзвора, Пóтока, Прêслупа, Трапó.*

Търън: *Вархó, Дóлат, Дóлето, Йазóт, Лесòта, Пазлáк, Прêслупа, Трапóт, Усóя.*

б) Местни имена от нарицателни с ботаническо значение:

Бóрат, Келебéка, Óрешето, Папратóт, Тóрнето (См.); *Букó, Дрêнат, Кóкора, Шумлóка* (Райк.); *Базóт, Смóрча* (Уст.); *Бýчините, Гáберат, Дря́нето, Кóкора, Óреха, Óрешето* (Вл.); *Бýчето, Картóла, Кóкора, Óреха* (Тър.).

в) Местни имена от културни думи:

Гáтерат, Гáтера, Пазáра, Хамбáра, Хлêвовете (См.); *Чифлúкат, Косúника* (Райк.); *Кардêлниците* (Уст.); *Дарáка, Кардêлника, Сáковете, Хáна, Хармáна* (Вл.); *Кардêлника, Хáна, Хармáна, Чýчура* (Тър.).

§ 31. Местни имена от нарицателни от женски род с непродуктивни наставки. Тук също се очертават три главни подгрупи:

а) Местни имена от нарицателни с физиографично значение:

Смолян: *Могúлата, Пещерóта, Ýрвата, Усóйката, Чýката, Бáрата, Гармáдата, Поля́ната, Рêката, Езерòто, Езерàта, Нивêстата.*

Райково: *Барчúната, Могúлата, Присóйката, Рупинóта, Усóйката, Чýката, Лóката, Прóполянката, Рêката.*

Устово: *Бáрата, Барчúната, Вôпата, Лôката, Могúлата, Присóйката, Тýмбата, Усóйката, Ширинôта, Вáлтата, Дубрáвата, Лóчката.*

Влахово: *Барчúната, Дерьóта, Долчúната, Лóката, Падинúте, Присóйката, Рêка, Усóйката, Ширинóта, Чýката, Бáрите, Вáлтата, Дубрáвата, Лôката, Дýпката, Рóвина, Рýпите.*

Търън: *Поля́ната, Поля́ните, Присóйката, Рêка, Речúца, Рóпата, Рýпите, Тúклата, Усóйката, Чýката, Чýчката, Яринóта.*

б) Местни имена от нарицателни с ботаническо значение: *Борúката, Вóрбата, Йéлите, Лêската, Осúката, Слúвите, Смóквата, Фóйната,*

Шѝпката (См.); *Йѐлите, Крýшата* (Райк.); *Борѝката, Крýшата* (Уст.); *Борѝката, Кѝселката, Осѝката, Фойната* (Вл.); *Йѐлата, Кѝсалките, Крỳшата, Лѝпата, Осѝката, Крỳшката, Крýшата, Фòйната* (Тър.).

в) Местни имена от културни думи: *Банята, Бичкѝята, Воденѝцата, Кашлѝте, Колѝбата, О́градата, Рýпката, Тýзлата* (См.); *Кашлѝте, Керемѝдниците, Рóвницата, Я́слица* (Райк.); *Воденѝчето, Нóвината, Кóчине, О́градата, Салханóта* (Уст.); *Вадата, Градѝната, Кирéчниците, Колѝбите, Кошáрите, Салханóта, Тýлзата* (Вл.); *Воденѝцата, Градѝните, Градѝната, Зáградина, Керемѝдите, Колѝбата, Кошáрите, Мáндрата, Плѐвнята, Плѐвните, Рóвницата, Салханóта* (Тър.).

§ 32. Местни имена от нарицателни от среден род с наставки *-о, -е, -ло, -че* с физиографично и ботаническо значение и от културни думи:

Бо̂рдо, Вартóле, Гóрлото, É зерото, Падалáта, Падáлото, Дарвихцá, Тóрнето (См.); *Блáтото, Бóрдо, Корѝтото, Поля́не, Топилáта* (Райк.); *Блáтото, Блатáта, Гóрлото, Корѝтото, Падалá, Ушѝте, Бýдвиски хрáсте, Хрáстюво, Брáлото* (Уст.); *Блáтото, Бóрдо, Бóрцето, Нóвото, Пóтуче, Гóрлото, Гáбарето, О́решето, Лóзето, Чернóчето* (Вл.); *Блатáта, Блáтото, Бóрцето, Бýчето, Дарвихцá, Ливáдето, Брáлото, О́вченото, Тóрища, О́бщото, Кáменето, Пóтаре* (Тър.).

§ 33. Местни имена от нарицателни с наставка *-ище.* Наставката *-иште* (*-ище*) служи в българския език за означаване на имена на места, с което се обяснява широкото разпространение на нарицателни, образувани с нея, в качеството им на местни имена.

Равнищá, Грáшища, Лéнища, Мисѝрища, Курбáнище (См.); *É сенище, Крáището, Сéлище, Равнищá* (Райк.); *Нѝвищата, Сéлище, Гóрно сéлище, Дóлно сéлище, Кóчурище, Пчинѝчища, Пчинѝчище, Рýмино равнѝще* (Уст.); *Равнѝще, Голѐмо нѝвище, Градѝщето, Кáлевища, Брáнището, Грóбищата* (Вл.); *Равнищáта, Равнѝще, Лéтничище, Сéлище, Трѐбище, Ро̂жище, Мáлко ро̂жище, Крáища, Крáището, Ичмéница, Лѐтнище, Лѝмище, Рóвнище, Тóрища* (Тър.).

§ 34. Местни имена с наставка *-ак, -ок.* Тези нарицателни имат в българския език събирателно значение. Те са получили също широка употреба в служба на местни имена в Смолянско, тъй като могат да означават конкретно природна особеност на дадена местност. В Смолянско преобладава наставката *-ок*, докато местни имена с наставка *-ак* са сравнително по-малко:

Паднатáка, Спилáка, Парженóка, Чернóка (См.); *Дабóка, Шумлóка, Средóка* (Райк.); *Борикáка, Кóпака, Дабóка, Папратóка, Средо̂ка, Балталóка* (Уст.); *Габерóка, Йелóка, Метлóка, Средóка* (Тър.).

§ 35. Местни имена от нарицателни с наставка *-ник.* *Опáленика, Остáленика, Козáрника, Кáленика, Прóлетника, Прóлетниците* (См.); *Косѝника* (Райк.); *Клокотнѝк, Кардѐлника* (Уст.); *Кардѐлник* (Вл.); *Кардѐлника, Рáстаника* (Тър.).

§ 36. Местни имена от нарицателни с наставка *-ица, -ница*. *Йе́ловица, Соко́л[и]ца, Ра́нницата, Ро́вницата, Курба́ница, Дерви́шица* (См.); *Ро́вницата, Йаслица, Дри́пчовица, Ка́ровица, Карава́н[и]ца, Мо́мчовица, Ста́нковица, Тра́ндювица, Пе́тковица* (Райк.); *Вла́йвица, Бу́двица, Дро́лвица, Жефе́рица, Махму́тица, Пе́тровица, Тра́ндювица, Шу́лковица* (Уст.); *Бу́ковица, Йе́ловица, Ле̂тница, Хайрниците, Кова́чевица* (Вл.); *Де́ловица, Речи́ца, Гла́тницата, Бре̂стовица, Драхвица́, Ле́сковица, Ле̂тницата, Ро́вницата, Ба́лювица* (Тър.).

§ 37. Местни имена от нарицателни с наставка *-ка*: *Бе́рова киселка, Ши́пката, Ру́пката, По́тьчека* (См.); *Усо́йка, Гiро́полянка* (Райк.); *Присо́йката, Усо́йката, При́копката* (Уст.); *Присо́йката, Усо́йката Ки́селката* (Вл.); *Агу̂пка, Усо́йката, Би́ленка, Ки́салката, Кру́шката* (Тър.).

§ 38. Местни имена от сложни нарицателни: *Водопа́да, Карстопо́ть, Равного́р* (См.); *Кукуля́сково* (Райк.); *Чичими́рово* (Уст.); *Бо̂рцедо́л, Истридо́л, Кара́поле, Средного́рци* (Тър.).

II. Местни имена от прилагателни

Към тази група спадат значителен брой местни имена, производни от притежателни прилагателни. Най-често се срещат наставките *-ов, -ев, -ск* (*-шк, -чк*), означаващи притежание. Следователно тези имена са се появили във връзка с частнособственишката система на земевладение в миналото. Смята се, че те имат по-нов произход.

§ 39. Местни имена от прилагателни с наставки *-ов, -ев*:

Смолян: *Му́хово, Черна́лево, Барчи́нково, Бе́лево, Бия́чево, Бичо́чево, Ге́ргево, Го̂рбово, Ду́нево, Журна́лово, Кова́чево, Ла́йново, Пле́шково, Стри́нково, То́мово, Фи́ково.*

Райково: *Кукуля́сково, Ми́лково, Мо́ралиево, Мару́ле̂во, Панга́лово, Пу̂нжево, Ра́дьово, Ра́йчово, Ру́сково, Симьо́ново, Ста́нково, У́шево, Хропо́лово, Чо́нгарево, Ми́тково, Авра́мово, До́ксево, Гержи́ково, Зла́тково, Я́нчево, Кали́ново, Кисьо́во, Кле́чково, Кра́лево.*

Устово: *Ве̂лчово, Бати́нково, Баша́нково, Бе́чово, Гано́сово, Жи́ково, Жо́брово, Жу́нжово, Ива́нчово, Карака́шово, Кова́чево, Кароко́тево, Комба́рево, Ко́тево, Криви́лово, Пе́пелево, Пи́кльово, Ру́пцово, Се́вово, Сира́ково, Усо́тево, Чичими́рово, Шу́лково.*

Влахово: *Базе́лково, Бо́нково, Бо́сово, Бу́рево, Варчу́лево, Ко́тево, Ку́царово, Ле́шово, Па́нтюво, Петра́ково, Сина́пово, Сара́тево, Сира́ково, То́дорово, Ро̂женово, Чира́ково.*

Търън: *Би́леново, Би́лчево, Па́пратево, Шу́мяково, Ту́рчиново, Гро́бово, Мале́чево, Ми́рчево, Мо́рзово, Момчи́лово, Паприти́лово, Са́днево, Сира́ково, Страхи́ново.*

§ 40. Местни имена от прилагателни с наставки на *-ск (-шк, -чк, -цк)* са най-често производни от родови, фамилни, лични собствени и нарицателни имена.

Смолян: *Бе̑лоско, Златáрско, Калчищáрско, Капитáнско, Кре́менско, Мечку́нско, Развáнско, Сирáцко, Сладу́нско, У́ровско, Чо́ковско.*

Райково: *Бáбинско, Бáдюско, Брашнáрско, Горáнско, Забáцко, Ко́синско, Ко́тюско, Ле̑воско, Лукмáнско, Папратилско, Парусла́нско, Пинтийско, Пладни́нско, Ро́боско, Свинáрско, Свúркоско, Сне̑говско, Сирацко, Ту́поско, Фи́люско, Ще́рюско.*

Устово: *Валкáнско, Бе̑лоско, Вельовско, Братáнско, Граматúкоско, Го́рско, Де́нцинско, Келешуско, Калоя́нско, Ку́зовско, Мáринско, Михáлюско, Ми́люско, Перпери́цко, По́пско, Саламбáшоско, Се́лско, Стамбо́лско, Сулинажицко, Тиро́лско, То́дороско, Пиря́нско, Фату́ско, Фимúйнско, Хаживáнско, Хажипо́пско, Я́нюско.*

Влахово: *Градúнско, Бáбинско, Бакáлско, Байрактáрско, Зо́нюско, Кьо́рживанско, Мичо́нско, Овчáрско, Пепелáнско, Терзúцко, Хажúцко, Чавдáрско.*

Търън: *Бояжúцко, Ве́линско, Ве́шенско, Ду́ковско, Ке́йванско, Мехре́мско, Ми́лковско, Палазлицко, Праханско, Прáшуско, Розавáнско, Я́нюско.*

§ 41. При местни имена от прилагателни с наставки *-овск, -евск* преобладават производни от родови и фамилни имена.

Алúчевско, Кехайо́вско, Прáховско (См.); *Кáевско, Ми́рковско* (Райк.); *Аго̀ското, Влáховско, Ни́ковско* (Уст.); *Бе̑лковско, Ке́люско, Му́совско, Смайловско* (Вл.); *Ду́ковско, Мáлковско, Мехме́тьовско, Му́синовско, Сáнковско, Текьо́вско* (Тър.).

III. Местни имена от словосъчетания — прилагателно + съществително

Имената от този тип определят вида на географския обект и неговата принадлежност към отделни лица.

§ 42. Местни имена от притежателни прилагателни на *-ов*, плюс нарицателно:

Ку́кова ло́ка, Мáрково бо́рце, Дя́дова ливáда, Бе́рова кúселка, Бу́кова ло́ка, О́рлов кáмень, Байрово блáто, Чакáлов гроб, Брусно́ков дол, Дúчово блáто, Ивáнова барчúна, Кабáков дол, Кафежúеви тарлú, Каражо́в вир, Пѐтково нѝвище (См.); *Во́лчово бо́рце, Ве̑трово бо́рце* (Райк.); *Йелови нúви, Смо́рчови падалá, Хрáстюви по́рсте, Ко́рвава сте̑на, Цúнгарова ливáда, Кáнюва чу́ка, Пе́трова чу́ка, Рáйкова ло́ка, Хáсювска поля́на, Ше́нюв чу́чур, Чувúтьова вòда* (Уст.); *Бáюво бо́рце, Дау́дов дол* (Вл.); *Хо́жово бо́рище, Аде́мови кошáри, Хо́жови кошáри, Бекúрова ливáда, Боя́нов мост, Хайдáров врис, Хо́жово бо́рце* (Тър.).

§ 43. Местни имена от прилагателни с наставка *-ск* плюс нарицателно, които означават родова или колективна принадлежност:

Мано́лска барчúна, Го́рленска дерьо́, Йе́линска ре̑ка, Арáпски мост, Бе́йска киприя́, Забáцка поля́на (См.); *Бáдюска бахчо́, Аплу̀цко, Узу́н-*

ски сокàк (Райк.); *Будвиски хрàсте, Бỳдюски бурỳн, Влàйска вòда, Сéлски кардѐлници, Влàйска дерьо̀, Бóстинска лйска, Бýдюска могйла, Пéюско бóрце* (Уст.); *Дерьóнска рóпа, Мечйтска вóда, Атйпска чешмьó, Байрáмоска чешмьó* (Вл.); *Палáска тарлó, Кéйванска градйна* (Тър.).

§ 44. Местни имена прилагателни с наставки *-ен, -на, -но* плюс съществително. Определителните прилагателни са най-често производни от наречия (горе, долу) или други думи (срещу, среден), означаващи положение на географския обект спрямо друг обект.

Дóлна авлйя, Дóлно бóрдо, Гóрно бóрдо, Гóрна лóка, Гóрно пóдградйе, Срѐдна авлйя, Срещý óреха, Тéклен дол (См.); *Гóрна градйна, Гóрна рѐка, Дóлно полѐнйе, Гóрно полѐнйе* (Райк.); *Завалéн кáмень, Гóран калйнски кáмень, Дóлан калйнски кáмень, Гóрно сéлище, Дóлно сéлище, Дóлан врис* (Уст.); *Кáлена усóйка, Подшйлен кáмень, Гóрна вóда, Гóрна градйна, Гóрния край, Гóрна рѐка, Гóрно рóвнишко, Гóрния хармáн, Дóлен дол, Дóлно Каражóво, Дóлна рѐка, Дóлни тарлй, Дóлна осйка, Дóлния хáрман* (Вл.); *Гóрния край, Гóрна махалó, Дóлна градйна, Дóлни колйби, Дóлна ливáда, Дóлна нйва, Дóлна падйна, Дóлно бóрйе* (Тър.).

§ 45. Местни имена от непроизводни прилагателни плюс съществително. Определителните прилагателни, които се явяват в състава на местни имена от този тип, могат да характеризират релефа и формата на географския обект, да го определят пространствено или да означат различни свойства на водата и почвата.

Смолян: *Вóрла усóйка, Дльóгия прѐслоп, Дльóги нйвища, Сйния вир, Студéния вир, Галѐме картóл, Пребйта, йéла, Вóлчи прѐслоп, Бѐлия кáмень, Бяла тйкла, Гóльен кáмень, Галѐмата стенó, Мáлката стенò, Длибóкото блáто, Дльóгото блáто, Рáвна гóра, Чóрния вóрх.*

Райково: *Мáлки лóки, Мáлкия чуч, Стáрата нйвка, Бѐлия кáмень, Бялата тйкла, Стàра градйна.*

Устово: *Воняща вóда, Студéна вóда, Сйни лѐвове, Зарйт кáмень, Званй кáмень, Калйнски кáмень, Рáвна тарлó.*

Влахово: *Галѐмо нйвище, Зймна ливáда, Студéна вóда, Варгулáтия кáмень, Длибóк дол, Подшйлен кáмень, Рáвна ливáда, Стáра колйба, Стáри грóбе.*

Търън: *Галѐмото мѐсто, Галѐмата нйва, Студéна вóда, Мáлко рóжище, Мáлкия зáив, Мáлки рóвйе, Кáлена градйна.*

IV. Местни имена от обстоятелствени допълнения

§ 46. Местни имена от обстоятелствени допълнения (предлог плюс име) са характерни топонимични типове в Смолянско. Най-често те определят местоположението на даден географски обект по отношение на друга местност, река или отличителен предмет. Това се постига чрез про-

странствени предлози *въз, край, под, в, около, до, над, при, низ, върху, зад.*

Смолян: *По́дграде, Под ка́мене, Под турлу́ка, Под йаро́, До водопа́да.*

Райково: *В се́ло, До плѐвнята, Нис до́ла, О́коло ко́щата, Под ко́щи, Под Чо́кманово, Пред ко́щи.*

Устово: *Вазрѐка, В се́лото, В ся́ното, Край рѐка, Край бя́ла рѐка, Край чо́рна рѐка, При ча́рка, Под о́реха.*

Влахово: *До во́дата, До ко́щата, Край падино́та, Под ко́щата.*

В. Неславянски примеси в топонимията в Смолянско

§ 47. Условия за проникване на турски местни имена в Смолянско. Среднородопската област на юг от върха Рожен, сиреч днешната южна част на Смолянски окръг, е освободена от турско робство едва в 1912 г. Значи около 540 г. тази част на страната ни се намирала под турско господство и турско влияние. В 1670—1700 г. тук било извършено най-масовото помохамеданчване на коренно българско население, което насилствено приело мохамеданската религия, но запазило непокътнат майчиния си език. Поради непристъпния характер на Родопския масив и неговата географска изолираност тук не е имало турска колонизация. За около две столетия (XVI—XVIII в.) по високопланинските яйлаци (пасбища) се задържали турски овчари юруци, които впоследствие уседнали в Гюмюрджинско и Енидженско и в родопските пасбища идвали заедно с овцете си през пролетно-летния сезон. Постепенно обаче както пасбищата, така и овцете им били изкупени от предприемчиви родопски овчари и кехаи.[11]

За юруците и за причините на помохамеданчването на родопските българи В. Мутафчиева пише:

„От исторически сведения личи, че единствените мюсюлмани — юруците, които през първите векове след турското завладяване на нашите земи проникнали в Родопите, се задържали не задълго из тези краища и не могли да представляват надеждна опора на турската власт в упражняване на гнета над покореното българско население. Невключено в голямата си част в ленните владения, следователно неподчинено на османските феодали, разполагащо освен това с известно местно самоуправление и църковна автономия, обитаващо труднодостъпни места, за османската власт то представлявало една непрекъсната заплаха, надвиснала над богатите производителни райони — Тракия и Беломорието, — над важните пътища от Белград за Цариград и от Пловдив за Егея. За да отстрани тази заплаха, османската държава била принудена да търси начин да гарантира покорството на българите от Родопите. Затова тя пристъпила към тяхното насилствено помохамеданчване, използувайки първия повод."[12]

---

[11] Вж. В. Дечев, История на Чепеларе, София, 1928, кн. I, стр. 25 и 32.

[12] В. Мутафчиева, в сборника Из миналото на българите мохамедани в Родопите, София, 1958, стр. 64—65.

Засега не може да се установи кога точно юруците навлезли в Родопския край. Това, изглежда, е станало постепенно и в един доста продължителен период. Иречек изтъква, че най-напред юруци били преселени в Пловдивско от султан Баязид (1389—1402). Следващите групи дошли по-късно.[13] Пак според Иречек в началото на XVI в. юруците вече били разположени масово по тучните посбища на Родопа. Те са изградили малки, разпръснати колиби, близки до заварените селища на българите.

Заселвайки се на Балканския полуостров, юруците запазвали своето деление на оджаци. В Гюмюрджинско-Ениджeнското поле и по огромния масив на Родопа се настанили юруците от 78-ия оджак. Главно седалище на оджака бил Гюмюрджина, а в другите полски и планински селища се намирали само родови седалища. Те често се прехвърляли от едно място на друго. Юрушки колиби имало и на мястото на сегашните български селища Чепеларе, Соколовци, Широка лъка, Гела, Манастир и др.[14]

Юрушки преселници живели в Смолян и на други места в околностите му, като например в местността Юрушката воденица, дето и до днес се намират развалини между склона на Кукуцкото и Кременския балкан, в подножието на Карлък. Юрушки колиби имало и в местността Чернока, североизточно от Смолян, в местността Дервишица, югозападно от града, където са запазени следи от мохамедански гробища. Такива гробища се намират и по поляните над с. Черешово. Старите Агушовски конаци са изградени върху юрушко селище. Юрушки гробища личат и източно от върха Ком. Най-голямо юрушко селище в тоя край било в местността Ахматица, а мандрите и стадата им се простирали до планините Бахтерица и Иноглово. Следа от някогашното им селище там е Юруцкото гробе.[15]

Според В. Дечев през време на най-черните години на помохамеданчванията юруците оказали неоценима помощ на бягащите българи. По този повод той пише: „Ако юруците от 78-ия оджак не бяха се настанили и застояли в Средна Родопа, християнско население през време на турското владичество не би останало в тая област, особено в Ахъчелебийско и в горните части на реките Въча и Асеница.“[16]

Освен юруците в Смолянско не е имало масово заселване на турци и турското влияние се е упражнявало само от представители на турската администрация и най-вече от крепителите на мохамеданската религия — ходжи, имами и софти. С това можем да си обясним и малкия брой местни имена от турски произход. От разгледаните в тази студия 1300 местни имена само 75 едносложни и многосложни названия на местности са от турски нарицателни имена, в това число 65 турски заемки, станали съставна част от разговорната реч на местното население, и само 10 МИ от специфично турски нарицателни.

---

[13] К. Иречек, Княжество България, ч. I, стр. 164.

[14] По-подробно за юруците вж. В. Дечев, Миналото на Чепеларе, София, кн. I, стр. 21—25, 1928 г.

[15] П. Н. Маринов, Смолян и околията в своето близко и далечно минало (градиво за историята на Родопската област), отпечатък от в. „Красногор“, Смолян 1937—1939, стр. 104—105.

[16] В. Дечев, цит. съч., стр. 23.

§ 48. Местни имена, възникнали на българска почва от турски **ики:** Смолян: *Гьо̀ля, Дерьо̀та, Ко̀ра, Курѝята, Качама̀ка, Кальо̀та,* *гбѐка, Шафра̀на, Бахчо̀на, Ба̀чен, Бичкѝята, Кашлѝте, Нажѐка* *пасак* „брадва“), *Паза̀ра, Ту̀злата, Хамба̀ра, Ха̀нско, Харманло̀ка* *прево, Курба̀ница, Курба̀нище, Дервѝшица.*

Райково: *Кашлѝте, Орма̀нско, Со̀фтево, Хо̀жово, Чифлѝкат.*

Устово: *Аго̀ското, Балтало̀ка, Дерьо̀та, Дюзлю̀ка, Панжа̀ра, Та-* *но̀та, Пусѝята* (тур. простонародно „засада“), При *ча̀рка* (от тур. „водно колело при тепавици, воденици, бичкии“), *Чата̀ла.*

Влахово: *Дерьо̀та, Ку̀лята, Ку̀ма* (тур. *kum* „пясък“), *Махало̀та,* *о̀та̀, Меро̀на, Тарло̀та, Ортало̀ка, Кирѐчниците, Салхано̀та, Хо̀-* *о, Ту̀злата, Ха̀на, Жамѝята, Хайрниците.*

Гърън и Подвис: *А̀гово, Бѐгово, Велѝево, Дерьо̀та, Дервѝшево,* *мско, Курѝе, Ма̀ндрата, Махало̀та, Ортало̀ка, Пашма̀ка* (тур. *paş-* „чехъл“), *Салхано̀та, Тарло̀та, Ха̀на, Харма̀на.*

§ 49. Местни имена, създадени от турско население. Съвсем ма-е броят на местните имена, възникнали от турски нарицателни на ка почва (главно при юруците):

Еднословни: *Кавгажѝк* (Уст.) от тур. *kavga+cik*; *Кайнадина* (См.) р. *kaynak* 'извор'; *Караманжо̀* (преведено Му̀ргавец) (См. и Райк.); *ак* (См.) от тур. *kar* 'сняг' + *-lik*, преведено *Снѐжник; Чепелжѝк*) от тур. *cepel* 'тъмно, кално, гъсто, мрачно' + *-cik*, срв. *Мрачнѐ-* в Маданско (Христов, п. с., 255); *Чержѝк* (Райк.) вероятно от *çayir* ца' +*-cik=çayircik* 'ливадка'.

Многосложни: *Ешѐккулак* (См.) *eşek kulak* 'магарешко ухо' (от фор-на терена); *Калъ̀чбурун* (См.) *kaliç* 'сабя, остър' + *burun* 'нос, бърдо'; *атък* (См.) *kuzu + yatak* 'пладнище, ятак за агнета'; *Меза̀ргидик* *mezar+gidik* 'гробов проход'.

50. Турски местни имена от лични, родови и прякорни имена. ногобройни са местните имена, които са производни от притежа- прилагателни. В този дял се срещат наставките *-ов, -ев, -ск (-шк,* означаващи притежание. Както българските местни имена от този ж. § 29), така и тези от турски произход са възникнали във връзка нособственишката система на земевладение в миналото.

е само от гледище на принципите за наименование на местности, от гледище на въпроса за народностния произход на българите мо-ани представлява интерес картината, която се получава от топони-те успоредици по селища. При грижливa класификация и точно яване на българските и турските местни имена от този дял уста-ме следното:

землището на Смолян, който преди освобождението ни от турско о е бил населен само от българи мохамедани, имаме 70 местни производни от лични, родови и прякорни имена. От тях 42 са от ски произход, а 28 от турски. В Райково, където две трети от на-ето е с християнско, а една трета с мохамеданско вероизповедание, 81 имена от този вид, от които 52 български и 25 турски. В Устово,

където няма българи мохамедани (без да се смята малката група безимотни в миналото „агупти“, т. е. цигани), имаме 85 такива местни имена, от които 77 български и само 8 турски. За останалите селища, населени само с българи мохамедани, картината с притежателните местни имена е следната: Влахово с Подвис и Ровино — 67 местни имена, от които 30 български и 37 турски; Търън с прилежащите му седем махали — 73 местни названия, от които 25 български и 48 турски.

Значи дори в селища като Горно и Долно Влахово, Подвис, Ровино и Търън, където както сега, така и в миналото не е имало българи християни, една трета от притежателните местни имена имат български произход. Тези имена водят началото си от времето преди помохамеданчването. Неизбежно се налага изводът, че българските местни названия са по-стари от турските, защото последните са възникнали след помохамеданчването, когато българите мохамедани приели заедно с религията и арабско-мюсюлмански лични имена. Тъкмо тези нови техни имена лежат в основата на притежателните местни имена от арабско-турски произход. В полза на това свидетелствува и антропонимията в проучените селища, където голям брой родови и прякорни имена, отразени в топонимията, съществуват и днес. Ето и самите турски местни имена:

Смолян: *Алѝчевско, Амàрско, Бахчѐрско, Бербàтско, Бичòчево, Бюлбю̀лево, Бинбашѝцко, Бодỳрско, Кабàков дол, Кардàшково, Каркòмово, Кафежѝеви тарлѝ, Кер̀имово, Каражòв вир, Махмỳтьово, Мурàтско, Рахмàнов мост, Салѝхаговата ỳрва, Сю̀люско, Тутмàнско, Халàлско, Хамзòво, Чангàлово, Чилингѝрска махалȏ, Шапчѝйца.*

Райково: *Алѝево, Амỳзово, Гержѝково, Кабакчѝево, Кокулбѐгово, Корỳево, Кỳшлево, Лукмàнско, Мòралиево, Мурàтьовско, Осмàнско, Палагàчево, Пашòво, Пинтѝйско, Рамадàнско, Сарѝево, Табàково, Тахѝрско, Узỳнски чỳкар, Ханȏмско, Хасàнско, Шабàнско.*

Устово: *Башàнково, Гидижѝцко, Дургỳтьово бȏрце, Иркижѝцко, Касòмово, Махмỳтица, Стамбòлско.*

Влахово: *Адажѝево, Ахмѐдово, Азмѝнино, Амàнско, Атѝпска чешмьȏ, Байрàмска чешмьȏ, Байрактàрско, Бекѝрово, Бодỳрово, Даỳдов дол, Демѝрово, Елѝфкино, Ѝсовото, Карàбаротево, Каражòво, Кѐлюско, Мехрѐмово, Мỳсовско, Ненѝлско, Османлѝцко, Рамадàнско, Сарàтево, Смайловско, Терзѝцко, Фѐндьово, Хажѝцко, Шахмѝнско, Чавдàрово, Юрỳково, Юрỳчевци.*

Търън: *А̀гово, Алиàгово, Ахмѐтьово, Бекѝрова ливàда, Брахѝмово, Енѝкьоско, Енѐлово кошàре, Ѝенѝханово, Исѐнбашово, Исỳфоско, Карàмехметьово, Касȏмово, Кьо̀рово, Мехрѐмово, Мехрѐмско, Мѐтьово, Мехмѐтьовско, Мỳсинково, Мустафòво, Осмàнчино, Рамадàново, Сàнковско, Садъ̀ково, Сарàчево, Сердàрово, Тахѝркино, Текьòвско, Турхàново, Фѐржерово, Хадрѝзово, Хайдàров врис, Хажимустафòво, Хòжово бȏрце, Хỳсково, Шабàново, Шарàмово, Шеремѐтьово, Шѐфинско, Якỳбоско.*

§ 51. Хибридните местни имена са резултат от продължителен съвместен живот на два народа. Имената са двуосновни. В проучения район в Смолянско се натъкнах само на следните две хибридни местни названия: *Карàполе* и *Карàводен* (Тър.).

§ 52. Гръцки местни имена. Във връзка с проучването на топонимичната система в Смолянско и изясняването на факторите, които са въздействували за нейното развитие, по необходимост трябваше да извърша редица исторически справки с цел да установя какъв е бил народностният облик на Родопите през време на византийското владичество (1018—1186) и по-късно, до пълното овладяване на този планински масив от турците през 1373 г.

В исторически извори от IX и XII в. липсват почти всякакви вести за живота в тази област, която сега загубва своето стратегическо значение, тъй като не представлява повече гранична земя между българската държава и Византийската империя. Освен това тази недостъпна планинска покрайнина не представлява интерес за ромеите и затова те не се поселват тук, нито пък създават по-големи градски поселения или крепости. Затова родопското население през този период запазва неизменен своя български етнически характер.

През XIII и XIV столетие всички исторически извори говорят определено, че преди да попадне под турско робство, Родопската област е била населена с българи. За това свидетелствуват пряко не само тогавашните писатели и историци, но съществуват и много косвени данни, свързани с езика, фолклора и най-вече с топонимията. Известно е, че местните названия са най-консервативните словни елементи, поради което се приема, че много от днешните български местни названия в Родопите водят началото си далеч от преди помохамеданчването на част от родопското население.

Във връзка с този въпрос тук ще разгледам една статия на именития наш историк проф. В. Н. Златарски, отпечатана през 1932 г. в сп. „Родопски преглед", год. III, кн. 1 и 2, стр. 2—4. Позовавайки се на византийския историк Георги Акрополит, Златарски между другото пише: „Когато след смъртта на никейския император Иван Ватаци (1222—1254), който, ползувайки се от настаналите в България безредици след насилствената смърт на Коломан I (1241—1246), син на Иван Асен II, завладял без всякакъв отпор цялата Родопска страна със Стенимахос (сега крепост при Станимака) и Цепинската област (сега Чепино), правителството на малолетния български цар Михаил II Асен (1246—1256) поискало да използува болезненото състояние на новия никейски император Тодор II Ласкарис (1254—1258) и това още, че в западните (т. е. европейските) никейски владения нямало струпани войски, за да отвоюва обратно тия български области. Български войски веднага преминали р. Марица, която тогава била граница между българското царство и никейската империя, и навлезли в Родопската област, като завладяли без голям труд много от тамошните крепости."

Византийският съвременен историк Георги Акрополит, желаейки да обясни причините на тоя победоносен български поход, съобщава по-нататък, че тук помогнало на българите обстоятелството, че „тамошните жители, които били българи, на драго сърце преминавали на страната на своите еднопленеици, които сваляли игото на чуждоплеменниците".

Известието за бързото навлизане на българите и за техните успехи в Южна Тракия силно разтревожило младия император и много изпла-

шило неговите приближени, защото, пише същият Георги Акрополит, „те знаели, че по-голямата част от западните области (т. е. европейските владения на никейците) населявали българи и че тия области много отдавна се отцепили от ромеите“ (още при Цар Калоян 1197—1207).

Така е писал за родопското население в средата на XIII в. един чужденец, един византийски държавник, който добре е познавал Родопския край, защото сам го обходил през времето на походите на Тодор II Ласкарис против българите в 1255 и 1256 г.

Тези думи на Георги Акрополит не само потвърждават, че този край още от времето на заселването му със славяно-българи (VI в.) си останал чисто български, дори и през епохата на византийското владичество (1018—1186) той си останал такъв, но и ясно свидетелствуват, че и през тъмното Средновековие, когато народните маси представлявали все още едно неоформено месиво, у родопското население още в XIII в. било вече силно развито народностното самосъзнание, което е изигравало важна роля в моменти на политически катаклизми и усилни години.

В светлината на всичко гореизложено става ясно защо в Смолянско липсват местни названия, възникнали на гръцка почва. От четиринадесет столетия насам тук звучи родна българска реч от устата на коренно местно българско население, част от което е било принудено да приеме мохамеданската религия, но е запазило непокътнат майчиния си език.

В Смолянско съм записал общо около пет хиляди местни имена, а между тях се срещат само десетина, в основата на които лежат гръцки заемки или родови и прякорни имена:

Авлѝята. От тур. *avli*, а там от гр. *αὐλή*, 'двор, дворна ограда'. Това название се среща в почти всички селища. То означава в говора „градина или ливада с каменна ограда“. Негов български синоним е местното название *Ѐградата*, широко разпространено в Родопите поради характера на терена.

Врѝса. Заемка от гр. *βρύσις* 'извор', като нарицателно и МИ твърде разпространено и в Смолянско, където означава „ограден извор, от който черпят вода за пиене“.

Дрỳма (Райк.). От гр. заемка *δρόμος* 'път'. Като гръцка заемка се среща из цялата страна.

Кардѐлника. Широко разпространено МИ, среща се във всички селища. В говора *кардьо̂* 'зеле'. Карделник „място за отглеждане на зеле и друг зеленчук“. Произв. от гр. заемка *καρδιά* 'сърце, сърцевина на плод, на зеле'; срв. *Карадѐлникът* в Маданско (Христов, ц. с., 212).

Спѝлата (Кошн.) и **Спилàка** (См.). От гр. заемка *σπηλιά* 'кухина, хралупа, пещера'. В Маданско често срещано МИ (вж. Христов, ц. с., 300), също и в Ксантийско (срв. Кирил, Южни Родопи, 30, 58).

От гръцки произход са и следните притежателни прилагателни, които са производни от прякорни и родови имена:

Аплỳцко (Райк.). От изчезнало РИ *Аплуцки*, в основата на което лежи нгр. *ἁπλοῦς* 'прост, обикновен'.

Дỳлевица (Райк.). От прякорно име Дулев, а то от нгр. *δοῦλος* 'слуга, общ работник'.

До̀ксево (Райк.). От изч. РИ *Доксев*, в основата на което лежи нгр. [...] 'слава, известност, почит'.

Зо̀нюско (Вл.). От изч. РИ *Зонюски*, а то от нгр. ζώνω 'ограждам. [...]асвам'.

Курѐфово (Ореш.). Също от изч. РИ *Курефов*, а то от нгр. κουρεύω [...]ижа'.

Ма̀врово (Уст.). От прякорно име *Мавров*, а то от нгр. μαῦρος 'черен'.

§ 53. Неясни местни имена. Долуизброените местни имена са засега [...]нологически неясни, защото не може с положителност да се определи [...]техният смисъл и съдържание. Може би в тях се крият твърде ста[...]ни форми, които са претърпели фонетични изменения в течение на [...]ието.

Рака́ра, Мо̀тлата, Пелетнѝка, Герзо̀вица, Со̀скуче, Ту̀рлата, Тур[...][...] (См.), *Мару̀ткитe, Керо̀та, Камизо̀л, Варадѝл* (Райк.), *Варлѐра, [...]глата, Ху̀бча, Зло̀чест* (Уст.), *Паражѝка, Назлино̀та, Спру̀нево [...], Дурса̀вицѧ, Ѐнеле, Моралѝя* (Тър.).

[...]значение и структура на някои местни имена, в основата на които лежат диалектни нарицателни

[...]**ка** (Тър.). От *агуптин* 'циганин, циганин ковач'; прен. укорно название на черен, нечист човек с топонимична наставка -ка. Срв. МИ *Агу̀пка, Агу̀пски врѝсове* в Маданско (Христов, п. с., 131).

[...]**а̀дина** (Райк.). В говора *арму̀да* 'вид едра есенна круша — плод и дърво' (Родопски речник, 124). Вероятно от по-старо *Арму̀дина лива̀да*.

[...]**а̀ците** (Смол.). Мн. ч. от *бардак* 'вид синя слива — плод и дърво' (Родопски речник, 127).

[...]**ѝната**. Като МИ се среща в почти всички селища на проучения район. В говора *барчина* 'бърдо, рид; връх; планина' (Родопски речник, 127). В Маданско са записани над 100 МИ едносложни и многосложни с *барчина, барчината* (Христов, п. с., 151).

[...]**о̂на** (См.). От тур. заемка *bahçe* 'бахча, градина', според тройното членуване *Бахчо̂та, Бахчо̂са, Бахчо̂на*.

[...]**н** (См.). От тур. заемка *baç* 'вид данък, такса, бариерно право'. По тройното членуване *Ба̀чет, Ба̀чес, Ба̀чен*. Не е изключено да има връзка с нарицателното *бачо̂* 'мандра' от *бача, бачия* 'мандра', рум.-влаш. *bacĭй* (Младенов, ЕПР, 19). Срв. МИ *Бача̀та, Бачищ̀а, Бачѝще, Бачѝщено* в Маданско (Христов, п. с., 140).

[...]**а тѝкла** (См.). Вж. обясненията при МИ *тѝклата* в § 13, с. 32.

[...]**ва кѝсалка** (См.). Вж. обясненията по-долу при МИ *Кѝсалката, Кѝсалкише*.

[...]**ен** (См.). В говора *бо̂лха* 'бълпа', гл. *бо̂лше̂м* 'чистя бълхите от себе си или от някой друг'; *бо̂лшетина* 'бълхосерица', оцапано от бълха' (Родопски речник 131).

[...]**щето** (Вл.). В говора *бранище* 'заградено и забранено за добитък място'; срв. *Бра̀нището* в Маданско (Христов, п. с., 145).

Бу́ревото (Вл.). От изч. РИ *Бурев*, или прил. от *буря*, понеже мястото е изложено на непрекъснати силни ветрове. срв. *Бу̀рево* (Бу̀рьово) в Маданско (Христов, п. с., 148) и *Бурѝл* в Пирдопско (Заимов, п. с., 125).

Варгулѝтия кàмень (Вл.). В говора *варгулàт* 'объл, кръгъл'.

Варчу̀лево (Уст.). От изч. прякорно име Варчулеви.

Весѐлищата (Уст.). С вметнато *е* от МИ. В селищата (Гòрно и Дòлно Сѐлище, срещу Ту́мбата).

Ганзу̀рско (Райк.). От прякорно име Ганзуровци, в което лежи вероятно тур. (араб.) *хънзър* 'свиня' или от бълг. Гъзу̀рови, по евфемични причини изменено в Ганзурови.

Герзòвица (См.). Обширна местност с борови гори и минни обекти западно от Смолян. Вероятно от изч. РИ Гѐрзови с наст. *-ица*.

Глàдно бо̂рце (См.) = гладно бърдо. Наречено така, понеже е голо и неплодородно.

Гòлен кàмень (См.). Прил. *голен* от *голиен* 'голият', по тройното членуване *голиет, голиес, голиен*.

Гòнда вòда (См.). В говора *гонда* като нарицателно или прилагателно неизвестно.

Гòрно Рòвнишко (Вл.). Нива на жител от Долно ,Влахово, която се намира в землището на съседното с. Ровино с едноименен рудник под село.

Гòрнината (Вл.). Субстантивирано от Горното място, Горната нива. Аналогично е образувано МИ *Нòвината* от прил. *новото* (вж. това в § 13, с. 25).

Гòран врис (Уст.). В говора *горан* 'горен', понеже всяко неударено *е* в краесловна сричка се изговаря твърдо, с ерова редукция (вж. § 9). Аналогично в *Гòран калѝнски кàмен, Дòлан зрис, Дòлан калѝнски кàмень.*

Градѝщето (над Долно Влахово, мах. Бо̂рдо). В местността има следи от стари зидове, вероятно от старо селище.

Дарвихца́ (См. и Тър.). В говора *дарвихцѐ*, мн. ч. *дарвихцà* 'дръвче, дръвчета'. Употребява се и за дърва за горене: *„По̂ранка Му̀тю Стрàженски ни дукàра йѐце ху̀бави дарвихцà“* (Уст.).

Драхвицà (Тър.). Дублетна форма на *Дарвихцà*.

Ѐсенище (Тур.). Нива край махала Есенище в с. Турян.

Завалѐн кàмень (Уст.). В говора *завален* 'съборен'.

Званѝ кàмень (Уст.). *„Агà чу̀кнеш с голя̀м кàмень, айнвà кàменище званѝ“* (в смисъл отеква).

Зàпорат (См.). В говора *запòрвам* 'забивам нещо остро в тялото на някого' (Родопски речник, 164).

Йаро̂т (См.). Вероятно от тур. заемка *яр* 'стръмен бряг'.

Йарино̂ (Тър.). В говора *йарино̂* 'стръмнина'.

Кармилà (Уст.). Място, където са кърмили овце.

Качамàка (См.). Нива, в която расте хубава царевица, от която тук се прави качамак.

…алката (Вл.), **Кѝсалките** (Тър.). В говора *кѝсалка, кѝселка* 'кисела дребна дива ябълка' (Родопски речник, 186). Вж. Бѐрова Кѝсалка по-горе.

…елчек (Вл.). Ливада, в която расте рано напролет *кѝселец*. Образувано от *кисел* и умал. наст. *-чек*.

…котнѝк (Уст. и Вл.). Нива в землището на съседното село Клокотнѝк, югоизточно от Устово.

…оша (См.). В говора *кокошѝлник* 'курник, кокошарник', а *кòкоша* е ливада, в която пасат кокошки.

…ище (Тър.). Образувано от *лимец* с наставка *-ице*, както в МИ *Пченѝчище.*

…ката (Уст.). Водоизточник под *Кôрвава стêна*, каптиран за чешма в Братаноската махала в Устово.

…кият чѝч (Райк.). Чуч от чука. Вж. по-долу МИ *Чучен* и *Чуча.*

… шòшета (Райк.). В говора *шоша* 'шосе' — *ш* от *с.*

… дòла (Райк.). Относно образуването срв. МИ *Вазрêка* (§ 13) 'по реката нагоре' и нарицателните *низрêка* 'по реката надолу', *нѝзбàрце* 'по бърдото надолу' и *вôзбарце* 'по бърдото нагоре'.

…алà (Уст.), **Падалàта** (См.). От изчезнало нариц. *падàло* 'място за нощуване на кираджии (керванджии), почивало'. Срв. примерите и интересните обяснения, дадени за Маданско (Христов, п. с., 266).

…натàка (См.). Като МИ много интересно образуване, в основата на което лежи страдателно причастие за минало време от гл. падна. От информаторите не узнах нищо особено за това МИ.

…ина вòда (Уст.) Вероятно прилагателно от изч. ЛИ *Пила.*

…алци (Райк.). Пасбище на юг от Пепалската махала в Райково. Стар, изчезнал вече род Пепалци са първите заселници на тази част от селището.

…днѝнско (Райк.). Тук под сенчести дървета са пладнували овце лятно време.

…вис (Вл.). Нива на жител от Долно Влахово в землището на съседното с. Подвис, с едноименна крепост върху стръмна и голяма скала над селото. За нея споменава Кантакузен (Иречек, Пътувания, стр. 392) под облик *Повисдос.* Очевидно старинно МИ, образувено от *под+вис.*

…шѝлен кàмень (Вл.). В говора *подшилен* 'заострен, изострен'.

… шòшета (Тър.). В говора *шòша* 'шосе'. Вж. по-горе МИ *Над шòшета.*

… йарô (См.). Относно нарицателно *йар* вж. по-горе МИ *йарôт, йаринôта.*

… пѐщите (Уст.). Нива източно от Устово под пещите за горене на вар.

…инка (Уст.). В говора *попка* 'жена на попа, пападия'. Вероятно от по-старо *Пòпкина нѝва.*

…рчето (Уст.). В говора *пôрч* 'пръч', мн. ч. събирателно *пôрчето.*

…гаре (Тър.). В говора *потаре* 'претърсване, обиск'.

…тьчека (См.). В говора *пôть* 'път', умал. *пôтьчек* 'пътечка'.

…àшища (Уст.), мн. ч. от *прашище*. Произхожда от гл. *прàшêм* 'прекопавам градински култури' (Родопски речник, 247).

…ебѝта йѐла (См.). *Пребита* 'убита, смъртно ударена от гръмотевица'.

При ча̀рка (Уст.). От тур. заемка *çark* 'силово колело, движено от вода в тепавица, воденица или дъскорезница'. Срв. *арк*, друг облик на *чарк*, което в говора означава 'вада за воденица, тепавица и др.' (Родопски речник, 124).

Пусѝята (Уст.). Заемка от простонароден турски, което в говора означава „засада" (ловджийска терминология).

Развальо̀та (Вл.). Нарицателното *развальо̂* тук означава 'развалина, руина'. В нивата е имало останки от стара колиба.

Рато̂т (Уст.). От изч. нариц. *ро̂т*, членувано *рато̂т* 'рът, рътът'. Срв. МИ *Рътът, Бѐлият рът* в Маданско (Христов, п. с., 291).

Ро̂жев дол (Тър.). От нариц. *ро̂ж* 'ръж', *ро̂жев* 'ръжев'.

Смо̀квата (См.). От нариц. *смо̀ква* 'смокиня'.

Средного̀рци (Тър.). Нива на Търънски жител в землището на съседното с. Средногорци, Мадански район.

Средо̂чека (См.). Умалително от нариц. *средо̂к* 'средно място, рът между два дола'.

Тѐклен дол (См.). В говора *теклен* 'влажен, клисав, недопечен'.

Тодора̀н (Райк.). От ЛИ *Тодор*, според тройното членуване *То̀дорат, То̀дорас, То̀доран*. „*Ру̀кни То̀доран да му̀ ка̀жа някво*" извикай Тодора да му кажа нещо.

Черно̀ка (См.), **Черно̀че** (Тър.). От нариц. *черно̀к* 'черен бор', умал. *черно̀че* 'черно борче' (Родопски речник, 300).

Чѝменица (Тър.) = Ечменица, т. е. нива, в която се сее ечемик. Срв. МИ *Чиминѝщето* в Маданско (Христов, п. с., 331).

Чу̀чен (Уст. и Райк.), **Чу̀ча** (Уст.). В говора *чу̀ча* 'чука', по тройното членуване *Чу̀чес, чу̀чен, чу̀чет*. Вж. МИ *Чу̀ка, Чу̀ката, Чу̀чката* в § 14, с. 35. Срв. също многобройните МИ в Маданско при Христов, п. с., стр. 332—334.

Шумло̀ка (Райк.). От шума с наст. *-лок*. Срв. МИ *Шумла̀чово* в Маданско (Христов, п. с., 337).

Изводи

1. Като изходна точка за изводите си условно приемам топонимичната система в този район, заварена от турските нашественици в края на XIV столетие при окончателното завладяване на Родопската област. Многозначителен факт представлява обстоятелството, че от поместените тук 1300 топоними само 75 са от турски нарицателни имена, в това число 10 специфично турски (възникнали при юруците), а 65 са възникнали на българска почва от турски заемки като: бахча, гьол, дере, кър, кале, къшла, салхана, тарла, чифлик, харман и др. Това потвърждава изложеното от мене в § 47, а именно, че турското влияние в Смолянската топонимия е незначително и че всички местни имена тук са възникнали на българска почва. От това следва изводът, че в Смолянско, с изключение на юруците, компактна маса турско население никога не е живяло.

2. При завладяването на Родопската област от турците заварените български местни имена ще да са имали следната съдба: по-важните географски обекти — селища, реки, планини, високи планински върхове

и важни кръстопътища — са били преведени буквално на турски език. Други са били заменени с нови названия, без да се държи сметка за дотогавашните български имена. Разбира се, най-съществена промяна в географските названия извършили юруците. На всички места, където са обитавали те, старите славянски имена са били заменени с турски. Така например Чип-тепе, Саръ-бурун, Калъч-бурун, Сечемека, Кузуятак, Мусаята, Гьоз-тепе, Кара-балкан, Юрукалан, Кайнадина, Олуеле, Еллидже, Козлуджа, Пашмаклъ, Дерекьой, Чепеларе, Карлуково и др. са все юрушки обекти. За съжаление нямаме сведения за старите славянски названия на тези местности. Трети са били видоизменени или осмислени според свойствата на турския език. Но, както се изтъкна вече, това е засегнало само по-големите географски обекти. Имената на ниви и ливади, долчинки и рекички, пасбища и пустеещи земи, малки участъци частни гори и разни водоизточници, скали и стръмнини са запазили българските си названия, защото техните собственици и обитатели винаги са говорили на роден български език. Предмет на тази студия са именно имената на такива географски обекти. Топонимичната картина, която се получава от нашите успоредици, позволява да се види, че прекъсване на връзката между старата славянска и новата топонимия не е настъпило след турското нашествие. Разбира се, езиковата структура на имената се е променяла според еволюцията на езика от старобългарски към среднобългарски и новобългарски.

3. Към среднобългарската епоха, или към периода около идването на турците по нашите земи, трябва да отнесем такива местни имена, в основата на които лежат старинни нарицателни (виж § 13). Много от тези думи са изчезнали от активния речник на населението или пък значението им е избледняло. По този признак за старинни можем да приемем имената като: *Вартѝля, Вȍпата, Вȍмбеля, Вѝбеля, Глѝтницата, Грѝма, Гѝмното, Зѝградина, Лѝнтата, Лесȍта, Лȍган, Мукрѝш, Ѝбеля. Облѝга, Опѝленика, Плѝза, Прȅслупа, Прȅслупчинкѝта, Прѝпора, Раздѝла, Разкѝла, Разпѝтя, Рȍпата, Рѝпите, Спѝзово, Стрѝган, Тѝклата, Тѝжене, Ѝвеса, Усипа, Хлȅвовете.*

4. Относителната старинност на голям брой местни имена можем да определим, като вземем под внимание важния исторически факт — помохамеданчването. Трагичните събития, които са съпътствували насилственото помохамеданчване (опожаряване на селища, разрушаване на църкви и манастири, масови кланета), са причинили известни разселвания, но те не са били от естество да прекъснат развитието на топонимичната система, защото в повечето случаи новите селища са възникнали в непосредствена близост със старите или около колиби близо до имотите на отделни стопани. Такъв е случаят с махалите около с. Търън, което някога е било голямо селище. От онова време на значително разселване води началото си МИ *Селището*, което се среща пет пъти в района. Ако приемем, че масовото помохамеданчване е извършено преди около триста години (през втората половина на XVII в.), поне преди това време трябва да отнесем появата на всички имена, възникнали от български лични и родови имена. Измежду поместените тук 1300 имена най-голям дял заемат местните имена, които са възникнали от лични, родови и фа-

милни имена (посесивни имена). От общо 376 посесивни имена 150 са турски, а 226 от български лични и родови имена, всички възникнали на българска почва (виж § 50). Като ги разделим по селища, добиваме следната картина.

Име на селището	Вид на населението	Местни имена общо	В това число	
			турски	български
Смолян	Бълг. мох. и бълг. христ.	70	28	42
Райково	"	81	29	52
Устово	Само бълг. христ.	85	8	77
Влахово, Подвис, Равино	Само българи мохамедани	67	37	30
Тързн с махалите	"	73	48	25
		376	150	226

Няма съмнение, че тези имена са пряко отражение на имената на сегашното население и няколко поколения преди него. Наличието на голям брой български посесивни имена в села с чисто българомохамеданско население, като Влахово, Подвис, Ровино и Тързн, говори недвусмислено за етногенезиса на населението, защото те са възникнали далеч преди помохамеданчването на българска почва. Друго приемливо обяснение за тяхната поява не съществува.

5. След внимателно проследяване на успоредиците с местни названия от три вида селища (населени само с българи мохамедани, само с българи християни и смесени), разположени в коритото на р. Черна (ляв приток на Арда), в очи се хвърля преди всичко единството в принципите за именуване на местности. При семантичната класификация на топонимите (§ 14—§ 28) получените паралели говорят достатъчно ясно за удивително сходство в развитието на топонимичната система в този район на Смолянски окръг. Не се наблюдава абсолютно никаква разлика в имената от трите вида селища както по отношение на тяхното значение и вътрешно смислово съдържание, така и по отношение на факторите, които са играли решаваща роля при именуването на местности. При това съществува числена пропорционалност в местните имена, дадени на географски обекти според природните условия и според човешка дейност. От тези факти неизбежно се налага изводът, че тук цялата географска терминология, разглеждана в развитие, е дело на едно население, говорещо български език, което е част от целокупната българска общност.

6. От езикова гледна точка топонимичните паралели от Смолянско предлагат интересен материал за диалектоложки наблюдения. От дял първи на тази студия (§ 1—§ 12) се вижда, че съществува единство в езиковата практика на населението от трите вида селища във всяко отношение: акцентуване, рефлексите на старобългарските вокали ѫ, ъ, ѧ и ь под ударение, употребата на тройния член в местни имена, образуване на множествено число — всичко това отразява типичните особености на Смолянския говор.

7. От структурната класификация на топонимичния материал (§ 30—§ 46) се стига до извода, че словообразувателната традиция на българите мохамедани в района никак не е повлияна от тяхната религиозна принадлежност. Съществува пълно сходство в трите вида селища по отношение на езиковия строеж на имената — основа, наставки, представки, топонимични окончания, в съчетанието на двуосновните имена — прилагателно плюс нарицателно име, употреба на пространствени предлози плюс съществително, сложни нарицателни и пр.

8. Верската принадлежност на населението в миналото е отразена в имена като *Чѝрквата, Чѝрквите, Чѝрквище, Спас* (от старо Св. Спас), *Алѐна* (от Св. Елена), *Илѝнден* (до с. Стража, северно от Устово), *Стàрите грòбе, Пòпското, Пòповица, Пòпинка,* които често се срещат и в чисто българомохамедански села (виж § 25 и § 26). Те свидетелстват за съществувалата преди помохамеданчването широка мрежа християнски религиозни обекти.

ПОКАЗАЛЕЦ НА МЕСТНИТЕ ИМЕНА ОТ СМОЛЯНСКО

Забележка: С цифра в скоби са означени местните имена, които се повтарят. Срещу всяко име се сочат номерата на параграфите, в които са разгледани имената и е посочено местонахождението им. Произходът и значението на имената са дадени в следните параграфи:

§ 13 — Старинни местни имена.
§ 47—50 — Турски местни имена.
§ 52 — Гръцки местни имена.
§ 54 — Местни имена, в основата на които лежат диалектни нарицателни.

ПРИСОЙКАТА

Смо́лянци и Ра́йковци и́мат йе́це ху́бав мюлк. Тя́хното зе́млище са прости́ра от Ро́жен до Кре́мене и Чо́кманово. На́шисе У́стовци и́мат ма́лко ни́фки и лива́дки Вазряка и Низряка, ф Ширино́на и ф Ма́врововo. Дру́гиен мюлк на на́шисе люде е по́рснат по барчи̇нисе, по ра́зни стармула́ци, де́но ни́що ни расте́.

Йе́це ху́бав имо́тчек е Присо́йкана. Ца́лоно мя́сто е на при́пек и там сичко вире́е. За Присо́йкана мо́же да са ми́не прис Ру́пцовоно и Ту́мбана, или пак Низряка по шо́шена. Лу под Бо́стина и́ма ста́ра кипри́я и отта́м наго́ре во́збарце край Присо́йскиян дол. Присо́йкана зафа́та в Перпери́цконо. Там има коли́ба Миха́л Ла́мбов Перпери́ев. Ма́лко по-наго́ре е коли́бана на Алто́н Ко́лю и около нея е Алто́новоно с ниви и ливади. С Алто́новоно са даржи́ Сули́нажицконо и Пиря́нусконо. Те са на адно́ барчи́нка. И ф две́не места́ и́ма ху́бави коли́би. Ма́лко по на се́вер е имо́тан и коли́бана на Пьо́тко Хаджико́лев. Адно́ ма́лка дерьо́ дели́ айне́е имо́ти от Забу́ртовоно и Ве́льовсконо. И там има коли́би. Ста́рен Забу́рт и зи́ме и ле́те живе́е ф коли́бана. Йе́це е устаря́ло пу̀щинана, ала е здра́во и кре́пно, та хо́ди като́ жин из байрено. Ага́ прикоси́м адно́ ма́лка долчи́нка навли́заме в Саламба́шосконо. Саламба́шовци са голя́м род и даржо́т голям имо́т. Най-отго́ре са ни́вине, лива́дине и коли́бана на Го́чо Анаста́сов Саламба́шев, ма́лко по-надо́лу е коли́бана и имо́тан на Васи́л Костади́нов Саламба́шев. Там и́мат имо́т Хри́сто Анаста́сов Саламба́шев и Во́лчо Ди́нев Саламба́шев, ала те ня́мат колиби. До Саламба́шоскине коли́би е паракли́сан Св. Костади́н. Вся́ка годи́на на 3 юни там ста́ва сбор. Отво́де дерьо́на е имо́тан и коли́бана на Го́чо Маргари́тьов, а в най-го́рнана стра́на е но́вана коли́ба на Брахи́м Ку́леджиев от с. О́решец.

Ля́тно вре́ме и най-мло́го по сеноко́с Присо́йкана бе по́лна с лю́де и живо́тни. Те спя́ха в коли́бине. Коли́бине са граде́ни с ка́мене и кал, ала дува́рене са опа́сани с до́рвени коша́ци за по-здраво. Покри́ти са с ти́кли. До́лу е по́дник за добитакан, а го́ре и́ма широ́чка ста́я с о́гнище и прозо́рци. До стаяна е пле́вняна.

Ве́черно вре́ме бе́ше голя́м шенли́к в Присо́йкана по сеноко́с. Край вся́ка колиба горе́ше голя́м о́гань. Сви́реха гайди и пище́лки, ча́нове цо́нкаха, мо́ми и ко́пелета са прови́кваха и пееха на́шенски пе́сни. Арга́тене и по-голе́мине момче́та ноще́с пася́ха му́летана в лива́дине и спе́ха край купни́ суше́но ся́но. Ага́ погльо́дниш от сро́шнана стра́на от Ру́мин чу́чур, вся́каде све́ти като ф се́ло. Да ти е дра́го да гльо́даш и да слу́шаш.

Най-оживе́н е го́рниян по́ть, о́ти по́вечето ступа́ни живе́ят ф Богоро́дичнана махало́. Го́рниян по́ть во́ди прис Ту́мбана. Дру́гуш си́чко са отка́рваше с му́лета и мага́рета: ся́но, пата́то, ро́ж, миси́р, тютю́нь, дарва́ — сичко сас сама́рски прево́з. От Го́рен присо́йски дол са влиза в чо́ста го́ра. Мя́стоно се ка́зва Ру́мин чу́чур. По́тьен варви́ все прис бу́кова го́ра и изли́за на Гагау̀зовине и Дели́мари́новине тарли́. Отта́м прис Вла́йвица, Вла́йска дерьо́, Хайди́мско и Звани́ ка́мень са сти́га Ври́сан и по-надо́лу Ту́мбана. От Ту́мбин дол запо́чва Се́лищено, а над Се́лищено е Кори́тоно и Саламба́шоскине тарли́. От Се́люски дол до Студе́на во́да над У́стово е го́рноно и до́лно Ру́пцово.

Дру́гуш мо́скине сече́ха дарва́ от на́шине си го́ри в Ру́мин чу́чур, Я́нюсконо и Брата́носконо.

Чешме́ и ба́ри и́ма мло́го по по́тьан за Присо́йкана: От У́стово за Присо́йкана са Студе́на во́да, Се́люска чешмьо́, чишмичка в Ту́мбин дол, Чуви́тюва во́да фаф Ври́сан,

Вла́йска во́да и Ру́мин чу́чур. В сама́на Присо́йка между́ две голе̂ми чире̂ши ф Саламба́шосконо и́ма студе́н и́звор, а бли́зо до паракли́сан Св. Тро́ица над Присо́йкана е Ма́рна во́да.

Разказано от Шина Анастасова Янчуска, 61 год., земеделка, IV отделение, записано през 1964 год. в Устово.

ПАСБИЩАТА НА ЩОНО КЕХАЯ ОТ УСТОВО

Йе̂ бя́х седемна́йси годи́шно ко́пеле ага́ в 1912 годи́на дя́до ми Щоно за по̂рви по̂ть ма зо̂ сас офце́не нах уво̂на. Айнуга́ва дя́до име̂ше около́ шес хиле̂ди офце́. Прис септе́мври след Чо̂рквана то̂рнахме нах Беломо́рието. Там зимо́ваха офце́не до два́йсти май. Дя́до дарже́ше все адни́ па́сища в Гюмюржи́нско. За 6000 офце́ са е пла́щало та́кса 600 зла́тни ли́ри. Офце́не разде́ляхме на бюлюци по 1500 до 2000 гла́ви и ги пасе́хме в чейре на че́три места́. Те са зве̂ха Ана́кьой, Го́ран и До́лан Кава́л и Мурха́н.

Про́летеска, две ниде́ли след Гьо́ргювден, то̂рнвахме за Родо́пите. Пулви́ната офце̂ оста́вяхме на па́ша в Южине Родо́пи (сега́ ф Го̂рцко). Места́на, де́но пасе̂ха офце́не, са зве̂ха Карта́ла, Олу̂еле, Ри́бе ря́ка, Мѐче ря́ка, Ада́буско и Кру̂ша планино̂. Дру́гана пулви́на дука́рвахме в на́шес край и ги пасе̂хме ф Криви́ловоно (между Бо́стина и Момчи́ловци), Бали́цко (на се́вер от с. Виево до с. Кутела), Ино́гловоно, Бахте́рица и Чи́лтепе бли́зо до с. Ма́настир.

Прис ля́тоно ризби́вахме офце́не на по-ма́лки сюри́и от 500 до 800 гла́ви́, о́ти па́сищана по на́шес край са ма́лки. И́махме бе̂ли ма́ндри (от бе̂ли офце́) и чо̂рни ма́ндри (от чо̂рни офце́). Си́ренето и масло́то дя́до прода́ваше на търго́вци от с. Еникьой, Ксантийско по договор.

Голѐм шенли́к име̂ше ага́ то̂рнвахме нах уво̂на по́дзиме и ага́ са вра́щахме про́летес. Дя́до ми Що́но бе́ше салтанатли́я чиля́к, йе́це га́леше да му цо̂нкат ху́бави ча́нове и тюмбеле́ци. Ерки́че като́ мага́рета голе̂ми но́сеха тьо̂жки ча́нове от биринджи́ до докузунджи по ца́ла дюзи́я. Най-голе̂миен теже́ше шес оки́. Ча́новене са ле́еха в Неврокоп от бо́лгаре македо́нци, а тюмбеле́цине (бата́ле) в с. Кату́н, Ксанти́йско. За да цо́нкат по-ху́баво в ча́новене ту́реха и сре́бро. Дя́до хо́деше в Неврокоп да гльо̂да ага́ ги ле́ят, о́ти мло́го сре́бро да́ваше.

След 1919 годи́на го̂рцине пу́скаха с пашапо́рте ма́лки сюри́и офце́ и ма́лко по ма́лко офчарлъкас по на́шиес край замре̂.

Разказал: Щоно Димитров Забилев, род. 1895, земеделец и общински служител, IV отделение. Записано в Устово през 1964 г.

ЛИТЕРАТУРА

Бешевлиев В. — Латинските местни имена в Мизия и Тракия, Сб. Гаврил Кацаров II, София, 1955, 279—303.

Василев К. — Родопските българи мохамедани, Пловдив, 1961.

Геров Н. — Речник на българский език, ч. I—V, Пловдив, 1895—1904.

Георгиев Вл. — Българска етимология и ономастика, БАН, София, 1960.

Дечев В. — Миналото на Чепеларе, ч. I и II, София, 1928.

Дуриданов Ив. — Местните названия от Ломско, БАН, София, 1952.

Дуриданов Ив. — Топонимията на Първомайска околия, ГСУФФ, LII, 2, 1956—1957, 1—200.

Заимов И. — Местните имена в Пирдопско, БАН, София, 1959.

Златарски В. Н. — Едно историческо известие от XIII век за родопското население, Родопски преглед, год. III, кн. 1 и 2, 1932.

Из миналото на българите мохамедани в Родопите, БАН, София, 1958.

Иречек К. — Княжество България, ч. I.
Кабасанов Ст. — Говорът на с. Момчиловци, Смолянско, ИИБЕ, кн. IV, София, 1956, 5—101.
Кирил Патриарх Български — Българомохамедански селища в Южните Родопи, София, 1960.
Младенов Ст. — Етимологичен и правописен речник на българския книжовен език, София, 1961.
Маринов П. Н. — Смолян и околията в своето близко и далечно минало (градиво за история на Родопската област), отпечатък от в. „Красногор", Смолян, 1937—1939.
Асимилаторската политика на турските завоеватели (Сборник документи за помохамеданчвания и потурчвания XV—XIX в.), София, 1963, редактор П. Петров.
Преображенский А. Г. — Этимологический словарь русского языка, Москва, 1958.
Стойчев Т., Родопски речник (Българска диалектология), кн. II, БАН, София, 1965.
Хайтов Н. — Миналото на с. Яврово, БАН, София, 1958.
Христов Г. — Местните имена в Маданско, БАН, София, 1964.
Шишков Ст. Н. — Българо-мохамеданите (помаци), Пловдив, 1936.
Шишков Ст. Н. — Сп. Родопски старини, год. III, 1905.
Шишков Ст. Н. — Географски имена в централния родопски говор, сп. „Родопски напредък", год. VIII, кн. II, III и IV, 1910/1911.
Salambaschev Anastas — Die Flussnamen im bulgarischen Sprachgebiet, München, 1943 (докторска дисертация, машинопис).

ОСВЕДОМИТЕЛИ

Смолян: Христо Филев Табаков, учител, пенсионер, 61-годишен, средно образование.
Райково: Щильон Георгиев Казалиев, 64-годишен, пенсионер, бивш общински служител, III прог. клас.
Устово: Димитър Томов Бечевски, 73-годишен, земеделец, пенсионер, IV отделение.
Влахово: Салих Рашидов Ежков, 50-годишен, бригадир в ТКЗС, IV отделение.
Подвис: Нури Руфатов Кисьов, 50-годишен, земеделец, бригадир в ТКЗС, IV отделение.
Ровино: Бекир Тахиров Чаушев, 55-годишен, земеделец, IV отделение.
Остри Пазлак: Летиф Ахмедов Мехмедалиев, 54-годишен, земеделец, IV отделение.
Търън (с махалите Равнище, Ръжище, Лещище и Речица): Салих Асанов Кафеджиев, 37-годишен, бригадир на ТКЗС, IV отделение.
Требище: Емин Салихов Текьов, 49-годишен земеделец, IV отделение.
Селище: Ахмед Асанов Баков, земеделец, 47-годишен, IV отделение.
Ухловица: Исен Смаилов Шекиров, 30-годишен, земеделец, IV отделение.

СЪКРАЩЕНИЯ

СЕЛИЩА

Вл. — Влахово
Габр. — Габрица
Кок. — Кокорово
Кош. — Кошница
Крем. — Кремене
Лев. — Левочево
О. Паз. — Остри Пазлак
Подв. — Подвис
Равн. — Равнище
Райк. — Райково
Ръж. — Ръжище
Ряк. — Ряка
См. — Смолян
Треб. — Требище
Тур. — Турян
Тър. — Търън
Уст. — Устово
Ухл. — Ухловица
Хас. — Хасвица
Чокм. — Чокманово

ДРУГИ СЪКРАЩЕНИЯ

нгр. — новогръцки
диал. — диалектен
ж. р. — женски род
заем. — заемка
зап. — западно
изч. — изчезнал
клм — километри
мах. — махала
МИ — местно име
м. р. — мъжки род
мн. ч. — множествено число
наст. — наставка
нариц. — нарицателно
образ. — образувано
отн. — относно
предл. — предлог
прил. — прилагателно
притеж. — притежателно
произв. — производно
ПИ — прякорно име
РИ — родово име
СИ — селищно име
стб. — старобългарски
ср. р. — среден род
същ. — съществително
тур. — турски